

4

**Millî Mücadele
Döneminde
Malatya**

**Malatya
During
the National Struggle**

Oktay Bozan

Millî Mücadele Döneminde Malatya

Oktaý Bozan*

Özet

Millî Mücadele'nin ilk yıllarında Mamuretülaziz Vilayeti'ne bağlı olan Malatya Sancağı, Hısnımansûr, Besni, Kâhta ve Akçadağ kazalarından oluşmakta idi. Malatya, Birinci Dünya Savaşı esnasında orduların, tehcir kabilelerinin ve mültecilerin geçiş güzergâhı üzerinde olması nedeniyle ciddi sıkıntılar çekmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra Antep, Urfa, Maraş ve Adana'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi ve Müslümanlara karşı yapılan zulümler Malatya'da tepkilere yol açmıştır. Sadece işgallerin protesto edilmesiyle yetinilmemiş, oluşturulan gönüllü birliklerle Antep, Urfa ve Maraş'ın mücadelesine destek sağlanmıştır. Bu kapsamda Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, halkın bilinçlendirilmesinde ve Millî Mücadele'ye destek sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali nedeniyle Malatya'da mitingler ve protestolar yapılmıştır. Protestolarda, haksız bir şekilde gerçekleşen işgal nedeniyle İtilaf devletleri eleştirilmiş, İstanbul Hükümeti de harekete geçmeye çağrılmıştır. Paris Konferansı'nda Ermenilerin Vilayat-ı Sitte üzerindeki talepleri üzerine Malatya'dan yine protesto telgrafları çekilmiştir. Malatya'daki bu girişimler millî bilincin gelişmesine zemin hazırlamış, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşekkülünü hızlandırmıştır. Elâzığ Valisi Ali Galip ile birlikte hareket eden Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey'in Millî Mücadele'ye muhalif tutumu nedeniyle Malatya delegeleri Erzurum ve Sivas kongrelerinde temsil edilememiştir. Malatyalılar, Vali Ali Galip, Mutasarrıf Halil Rami ile Binbaşı Noel ve beraberindekilerin Sivas Kongresi'ni basarak Millî Mücadele'yi kesintiye uğratma girişimine karşı sağduyulu hareket etmişlerdir. Böylece Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'in telkinleri, Ali Galip Bey'in baskıları, Binbaşı Noel'in tahrikleri boşa çıkarılmıştır. Millî Mücadele'nin askeri safhası boyunca Malatya ve çevresinden çok sayıda destek telgrafi çekilmiş, zaferler coşkuyla kutlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, İzmir'in İşgali, Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Mutasarrıf Halil Rami Bey, Ali Galip Olayı

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oktaybozan210[at]gmail.com, ORCID: 0000-0003-0485-556X

Malatya During the National Struggle

Abstract

In the first years of the National Struggle, Malatya Sanjak of Mamuretulaziz Province was comprised of Hisnımansûr, Besni, Kahta and Akçadağ counties. Malatya underwent a period of hard times during the First World War because it was a transit route for armies, deportation convoys and refugees. After the Armistice of Mudros, the occupation of Antep, Urfa, Maraş and Adana by the French and the cruelty against Muslims led to indignations in Malatya. Not only the occupations were protested, but also the volunteer units provided support in the struggle of Antep, Urfa and Maraş. In this context, Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (Malatya Association for the Defence of Rights) played a significant role in raising public awareness and providing support to the National Struggle. Due to the occupation of Izmir by the Greeks, rallies and protests took place in Malatya. In the protests, the Allied Powers were criticized due to the unjustified occupation, and Istanbul Government was called to take action. Telegrams of protest were sent from Malatya upon the demands of the Armenians on Vilayat-ı Sitte (Six Provinces) at the Paris Conference. These initiatives in Malatya paved the way for the development of national consciousness and accelerated the establishment of the Association for the Defence of Rights. Due to the opposition of Halil Rami Bey, Governor of Malatya, who was acting together with Ali Galip, the Governor of Elâzığ, to the National Struggle, the delegates of Malatya could not be represented in the Erzurum and Sivas Congresses. However, people of Malatya were foresighted about the attempt of Governor Ali Galip, Governor Halil Rami, Major Noel and their entourage to interrupt the National Struggle by raiding the Sivas Congress. Thus, the suggestions of Halil Rami Bey, the pressures of Ali Galip Bey, and the provocations of Major Noel were nullified. During the military phase of the National Struggle, many telegrams of support were sent from Malatya and its surroundings, and the victories were celebrated enthusiastically.

Keywords

National Struggle, Occupation of Izmir, Malatya Association for the Defence of Rights, Governor Halil Rami Bey, Ali Galip Incident

1. Giriş

Eski çağlarda muhkem bir askeri üs olma özelliği taşıyan Malatya, ticari ve askeri yollar üzerinde yer alması dolayısıyla giderek gelişme gösteren bir şehir olmuştur. Şehir içinde ve şehir dışındaki hanları, bahçeleri, verimli zirai alanlarıyla önemli bir ticaret ve tarım merkezi durumundadır. Şehirle aynı adı taşıyan ovanın güney kısmında deniz seviyesinden 910 ila 950 metre yükseklikte yer alır.

Malatya önemli yolların kesiştiği bir noktada bulunduğundan tarih boyunca geçiş güzergâhı olarak ilgi çekti. Bizans-Sasani savaşlarına ve Bizans İmparatorluğu ile Müslüman Araplar arasında mücadeleye sahne oldu ve sık sık el değiştirdi.¹ XI. asrın ikinci yarısında Malatya çevresinde Danişmendliler ve Selçuklular ile Türk hâkimiyeti tesis edildi. Şehir XVI. asrın başlarında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı idaresi altına girdi.² XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin doğudaki bazı siyasî-askerî teşebbüslerinde konak yeri oldu.

2. İdari Durum

Birçok medeniyetlere ev sahipliği yapan Malatya 1517 yılında Osmanlı himayesine girmiştir. Osmanlı Devleti'ne ilhak edildikten sonra idari bakımdan önce Maraş eyaletine bağlı bir sancak merkezi olmuş, bilahare Diyarbakır eyaletine bağlanmıştır.³ Osmanlı idaresinde genellikle sancak statüsünde olan Malatya XIX. yüzyılın ortalarında Diyarbakır'a bağlı kaza statüsündedir. Yüzyılın sonlarında ise Akçadağ, Behisni (Besni), Hısnımansûr ve Kâhta kazalarından müteşekkil bir sancaktır. 1883'te Malatya Mamuretülaziz (Elâzığ) Vilayeti'ne bağlanmıştır.⁴ Şemsettin Sami'nin verdiği bilgilere göre 1898 yılında Malatya Sancağı, beş kaza, 27 nahiye ve merkez kaza dâhil 675 köyden oluşmaktadır. Merkez kazanın yanı sıra Hısnımansûr (Adıyaman), Besni, Akçadağ ve Kâhta kazaları mevcuttur.⁵ XX. yüzyılın başlarında idari yapıda kısmi değişiklikler olmuştur. Nitekim 1908 yılında Mamuretülaziz Vilayeti'ne bağlı bir sancak olan Malatya 4 kaza, 26 nahiye ve 523 köyden meydana gelmektedir.⁶ Millî Mücadele'nin ilk yıllarında da Mamuretülaziz Vilayeti'ne bağlı bir sancak olan Malatya, merkez kazanın yanı sıra Hısnımansûr, Besni, Kâhta ve Akçadağ'dan mürekkeptir. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Malatya'nın müstakil liva haline getirilmesi yönünde yoğun bir talep vardır.

Malatya'nın müstakil liva haline getirilmesi isteğiyle Malatya mebuslarından Keşşaf ve Haşim Beyler tarafından Malatya'dan gönderilen 31 Temmuz 1916 tarihli telgrafta; Malatya livasının, doğal kaynakları ve sahip olduğu alan ile nüfusunun birçok liva hatta vilayetlere göre daha iyi bir konumda olduğu dile getirilmiştir. Her türlü gelişmeye ve

¹ E. Honigmann, "Malatya", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, c. VI, s.232-233.

² Besim Darkot, "Malatya", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, c. VI, s.229.

³ Besim Darkot, "Malatya", s.231.

⁴ Göğebakan, "Malatya", s.468.

⁵ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-Alam*, Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996, c. VI, s.4333.

⁶ Celal Pekdoğan, *Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992, s.11.

her yere ulaşımına müsait bir yer olan Malatya'nın Harput'a bağlılığından dolayı yeterince gelişmediği vurgulanmıştır. Malatya'nın Anadolu ve Arabistan bölgelerinin birleştiği bir yerde bulunmasının onun ehemmiyetini bir kat daha arttırdığı, ticaret ve tarım açısından da gelişmeye uygun bir potansiyel taşıdığı ifade edilmiştir. Bir önceki yıl bu konuda dile getirilen talebin nezaret tarafından tasdik edildiği ve Mamuretülaziz Vilayeti'nce de uygun görüldüğü bildirilerek, önerinin hayata geçirilmesinin halkın talebi olarak beyan edilmiştir. Millî ve vatani konularda hassas, coğrafi büyüklük ve beşeri/iktisadi potansiyeli açısından da önemli bir yere sahip olan Malatya'nın müstakil bir sancak haline gelmesinin hakkı olduğu dile getirilmiştir. Malatya ahalisinin bu konuda verilecek müjde ile mutlu olacağı, bu durumun millet ve hükümetin menfaatine olacağı ifade edilmiştir.⁷

Mamuretülaziz Valisi de 30 Eylül 1916 tarihli bir yazısında Malatya'nın Elâzığ Vilayeti'ne bağlı kalmasında ve müstakil liva halinde gelmesinde vilayetçe bir mahzur olmadığı, şimdiye kadar müstakil livaya dönüştürülen sancaklarda tecrübe edildiği üzere böyle bir tasarruftan fayda istihsal edilebileceği, Malatya'nın da müstakil mutasarrıflığa dönüştürülmesinin münasip olacağı dile getirilmiştir.⁸ Malatya Müftüsü ve Belediye Reisi ile ulemadan altı, eşraftan altı, tüccardan yedi kişinin imzasının olduğu 1 Kasım 1916 tarihli bir arzuhalde de Malatya'nın müstakil bir liva haline getirilmesi talep edilmiştir. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya hitaben yazılan dilekçede Malatya'nın sahip olduğu potansiyel ve önemi üzerinde durulmaktadır. Telgrafın devamında seferberliğin başlangıcından beri bütün mevcudiyetiyle mukaddes ordumuzun ihtiyaçlarını tazmin etmekten çekinmeyen Malatya halkının fedakârlıkları dikkate alınarak Malatya sancağının da emsalleri gibi müstakil bir liva haline getirilmesi istirham edilmiştir.⁹

Malatya'nın her yönüyle müstakil bir sancak olmayı hak ettiği yönündeki Malatya mebusları ve önde gelenlerinin yoğun talebine rağmen Birinci Dünya Savaşı esnasında bu istek gerçekleşmemiştir. Millî Mücadele döneminde mülki yapılanmada değişiklik iki şekilde gerçekleşmiştir. İdari taksimata dönük düzenlemelerin bir kısmı doğrudan Bakanlar Kurulu kararı ile hayata geçirilirken bazıları da kanuni düzenleme yoluna gidilmek suretiyle yürürlüğe girmiştir. Malatya'nın müstakil vilayet haline gelmesine imkân tanıyan düzenlemenin 30 Mayıs 1920'de Bakanlar Kurulu tarafından alınan bir karar olduğu anlaşılmaktadır. Anılan tarihli kararda, o tarihlerde Elâzığ Vilayeti'ne bağlı mülhak bir liva olduğu anlaşılan Malatya'nın "bağlı bulunduğu vilayet merkezine uzak olmasının muamelat-ı resmiye ve sair durumlarda müşkülata neden olduğu" gerekçesiyle vilayet ile ilişkisi kesilmiş, müstakil hale getirilmiştir.¹⁰ Cumhuriyet arşivinde 17 Ekim 1923 tarihine kadar gelen belgelerde Malatya Mutasarrıflığı'ndan

⁷ BOA, DH. İ. UM. EK, 21/35.

⁸ BOA, DH. İ. UM. EK, 104/16.

⁹ BOA, DH. İ. UM. EK, 104/16.

¹⁰ BCA. 30-18-1-1 /1-2-4.

bahsedilirken, 23 Ekim 1923 tarihli bir kararnamede Malatya Valiliği'ne yapılan atamadan bahsedilmekte, "Malatya Valiliği'ne 6 bin kuruş maaş ile Maraş Valisi Ekrem Bey'in atandığı" ifade edilmektedir.¹¹ Ancak 1924 yılına kadar idari taksimatta Mamuretülaziz Vilayeti'ne bağlı olan Malatya, 20 Nisan 1924'te anayasada yapılan değişiklikle il olmuştur.¹²

3. Demografik Yapısı

Osmanlı idaresi altına girdikten hemen sonra yapılan bir tahrirde göre Malatya'da yirmi yedisi Müslüman, dördü gayrimüslim iskânına açık otuz bir mahalle vardı. Toplam hâne sayısı 1132 olup bunun 947'sini Müslümanlar, 185'ini Hristiyanlar oluşturuyordu. Bu rakamlara göre şehirde 6 bin – 6 bin 500 dolayında bir nüfus bulunuyordu. 1835'te Anadolu'da yaptığı gezi sırasında Malatya'ya uğramış olan İngiltere'nin Erzurum Konsolosu J. Brant harap halde gördüğü eski Malatya'nın yazlık kısmıyla birlikte 2 bin 800'ü Türk, 1123'ü Ermeni olan 3 bin 923 hanesi bulunduğunu, aşiret eşkıyalıklarının, veba-kolera gibi hastalıkların nüfusun azalmasına sebep olduğunu belirtmektedir.¹³

1881/82-1893 Osmanlı nüfus sayımına göre Mamuretülaziz Vilayeti'ne bağlı bir sancak olan Malatya Kazası'nın nüfusu 133 bin 244'tür. Bu dönemde Malatya'daki Ermenilerin toplamı nüfusun %6.7'sini oluşturmaktadır. Vital Cuinet'nin 1892'de yayınlanan eserine göre Malatya Sancağı'nın toplam nüfusu ise 216 bin 280'dir. Bu nüfusun yaklaşık %7.4'ünü Ermeniler meydana getirmektedir.¹⁴

1896 tarihli *Mamuretülaziz Vilayet Salnamesi*'ne göre Malatya Sancağı'nın toplam nüfusu 169 bin 901 olup, Ermeniler 9 bin 933 kişidir. Buna göre Ermeniler Malatya sancağındaki toplam nüfusun yaklaşık %5.8'ini oluşturmaktaydı. *1907 Mamuretülaziz Vilayet Salnamesi*'ne göre ise Malatya merkez nüfusu 60 bin 112 idi.¹⁵

1914 yılı nüfus istatistiklerine göre Malatya Sancağı'nın kazalara göre demografik kompozisyonu şöyledir:¹⁶

¹¹ BCA.30-18-1-1/ 7-38-8.

¹² Gölpinar Akbulut, "Malatya İlinde Nüfusun Eğitim Durumu, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14, c. II, Erzurum, 2010, s.117.

¹³ Gögebakan, "Malatya" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s.471-472.

¹⁴ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de L'Asie Mineure*, vol. II, s.370.

¹⁵ Pekdoğan, "Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi", s.50.

¹⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.382-383.

Din/Mezhepler	Malatya	Besni	Hısnımansür	Kâhta	Akçadağ	Toplam
Müslümanlar	57.726	42.282	34.154	16.434	35.987	186.583
Ermeniler	7.060	1.550	2.189	743	341	11.883
Ermeni Katolikler	764	420	754	7	125	2.070
Protestanlar	390	-	441	-	-	831
Latinler	174	-	-	-	-	174
Süryaniler	18	-	402	54	-	474
Çingeneler	11	-	-	9	-	20

Tabloda görüldüğü üzere, 1914 yılı nüfus sayımına göre Malatya Sancağı'nın toplam nüfusu 202 bin 35 kişi olup bunun 186 bin 583'ü Müslümandır. Gayrimüslimlerin sayısı 15 bin 452 kişi olup Müslüman nüfus içerisindeki oranı yaklaşık %7'dir. Gayrimüslimlerin kahir ekseriyetini Ermeniler oluşturmaktadır. Az sayıda Süryani nüfusunun yanı sıra birçok vilayette olmayan Latinlerin de Malatya merkezde bulunması dikkat çekmektedir.¹⁷

1914-1918 yılları arasında vilayetlerin ve alt yerleşim yerlerinin nüfusunu sağlıklı bir şekilde tespit etmek zordur. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle cephedeki ve cephe gerisindeki kayıplar, göçler ile Ermenilere uygulanan sevk ve iskân uygulaması nedeniyle bazı yerleşim merkezlerinin önemli ölçüde nüfus kaybına uğradığını söyleyebiliriz. Rus-Ermeni işgali nedeniyle Doğu vilayetlerinden önemli ölçüde Müslüman nüfusunun batıdaki şehirlere kaydığını da dikkate almak gerekir. Malatya'ya da bu kapsamda Birinci Dünya Harbi esnasında Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinden muhacir akışı olmuştur.

4. Sosyal ve Ekonomik Vaziyeti

Birinci Dünya Savaşı esnasında Malatya, orduların, tehcir kabilelerinin ve mültecilerin geçiş güzergâhı konumunda idi. Bu nedenle Malatya halkı Birinci Dünya Harbi esnasında ciddi zorluklar yaşadı. Malatya'dan Sadaret'e çekilen 2 Aralık 1917 tarihli telgrafta, erkeklerin silahaltında olduğu veya şehit düştüğü, peder ve valideleri olmayan kimsesiz yetimlerin mağduriyet yaşadıkları vurgulanmıştır. Erkekleri cephelerde olan kadınların mecburen ziraatle uğraştıkları, tohum bile bulamadıkları ve çok zor şartlar altında acınacak bir vaziyette oldukları dile getirilerek kendilerine yardım edilmesi talep edilmiştir.¹⁸ Seferberlik dolayısıyla ordunun ihtiyacı için talep edilen mal ve gıda zaten zor durumda olan ahalinin daha da sıkıntı yaşamasına yol açmıştır. Bu konudaki bir takım keyfi uygulamalar sıkıntılara ve şikâyetlere neden olmuştur.¹⁹

¹⁷ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s.382-383.

¹⁸ BOA, DH. İ. UM. EK, 44/10.

¹⁹ BOA, DH. İ. UM. EK, 37/73; 37/49.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Van ve Bitlis bölgelerinden binlerce Müslüman, Ermeni çetelerinin uyguladığı mezalime maruz kalmış, bu nedenle söz konusu yerlerden batıdaki şehirlere yoğun bir göç başlamıştır. Savaş devam ederken Ermeni komiteleri hasta, zayıf ve yaralı olarak evlerine dönen birçok Müslümanı yollarda gaddarca ve hunharca öldürmüşlerdir. Elâzığ ve çevresine kaçabilen Muş ve Bitlis mültecilerinin aktardıklarına göre istila edilen bölgelerde Ermeni fedaileri çocukları katletmiş, kadınların ırz ve namusuna tecavüzde bulunmuştur.²⁰ Ermeni komitelerinin bu cinayetleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiş, Elâzığ Vilayeti'nde öldürme ve yakma harekâtlarına girilmiştir. Yapılan aramalarda Elâzığ merkezinde beş bini aşkın silah, üç yüz kadar bomba, kırk kilo bomba fitili, iki yüz paket dinamit, beş bin adet dinamit misketi ele geçirilmiştir. Benzer şekilde Arapkir Ermeni piskoposunun evinde de silah, bomba ve iki kat derviş elbisesi ele geçirilmiştir.²¹

Rusların saldırıları üzerine Bingöl'den Elâzığ-Malatya istikametine doğru göç eden kabileler içerisinde bulunan Yılmaz Akbulut, *Bingöl Cepheleri* adlı kitabında 1916 yılının son aylarında Malatya'nın ve şehre sığınan mültecilerin içinde bulunduğu vaziyeti şöyle tasvir etmektedir: "Malatya düz bir ovaya serilmiş renkli bir halı gibiydi. O zamana göre modern yapıları, geniş caddeleri, büyük bir çarşısı vardı. Sokaklar asker ve insanla doluydu. Bu kalabalık arasında ara sıra da çizgili bezlere sarılarak dolaşan kadınlar görünüyordu. İlk defa böyle bir şehir görüyordum. Babam Malatya Mutasarrıfı ile görüştü ve görüşmeden sonra halkın hepsine yer temin etti. Malatyalılar çok konukseverdi. Gelen muhacirlere yardım etmek için büyük fedakârlıklar gösteriliyordu. Biz de şehrin dört yol ağzındaki Şıkşık Sokak'ta bir ev bularak yerleştik. Malatya günlerimiz sıkıntılarla geçiyordu. Harp halinde olmamızın meydana getirdiği çeşitli yokluklar içerisinde yaşıyorduk. Şehirdeki asayiş de gündün güne bozuluyordu. Her yerde kuvvetler hâkimdi. Mal ve can güvenliği kalmamıştı. Hırsızlık olayları durmadan artıyordu. Üstelik şehirde teşkilatlanmalar, gruplaşmalar göze çarpıyordu."²²

Birinci Dünya Savaşı öncesinde 1912-1913 Tarım Sayım Sonuçlarına bakıldığında Mamuretülaziz Vilayeti'ndeki toprak dağılımı açısından Malatya'da orta ve küçük tarım işletmelerinin egemen olduğu görülmektedir.²³ Buna göre Malatya'da büyük ölçüde tahıl üretiliyordu. Malatya'da ülke toplam ekili alanlarının % 0.3'ünü teşkil eden 61 bin 250 dönüm araziden 18 bin 138 ton buğday ve 10 bin 699 ton arpa üretilmiştir. Bu dönemde Pötürge ve Arapkir Malatya Sancağı'na bağlı kazalar değildir. Nohut, fasulye, mercimek, soğan, sarımsak, şekerpancarı, patates, susam, tütün gibi ürünler yetişmektedir. Malatya'da meyvecilik oldukça gelişmiştir. 1913'te yörede 1.890 ton elma, 1.203 ton kayısı elde edilmiştir. Dut, armut ve erik gibi meyveler vardır. Malatya ve Pötürge'de ipek böcekçiliği, Akçadağ ve Arapkir'de ise arıcılık önemli uğraştı.²⁴ Millî Mücadele

²⁰ BOA, DH.520/94.

²¹ BOA, DH.520/94; *Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyesi*, Haz. H. Erdoğan Cengiz, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983, s.239.

²² Yılmaz Akbulut, *Bingöl Cepheleri*, Ankara: Emel Matbaası, 1971, s.49-50.

²³ Pekdoğan, "Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi", s.54.

²⁴ *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1984, c. VIII, s.5439.

döneminde Malatya'ya demiryolu henüz gelmemiştir. Karayolu olarak 1919-1920 yıllarında Malatya-Kayseri ile Malatya-Harput-Diyarbakır-Urfa-Halep ana karayolları vardı.²⁵

Malatya'da el dokuma tezgâhları ve kereste fabrikası olmakla birlikte Millî Mücadele'nin ilk yıllarında tüm Anadolu'da olduğu gibi Malatya'da da ekonomik görünüm iç açıcı değildi. Nitekim Millî Mücadele'nin ilk döneminde, Malatya Mebusu Feyzi Efendi 22 Ocak 1921 tarihinde Malatya'daki mensucat ve kereste fabrikalarına yardım edilmesi yönünde beş maddelik bir kanun teklifi vermişti. Feyzi Efendi, sermayesizlik yüzünden söz konusu fabrikaların âtil durumda kaldığı gerekçesiyle Hükümet'in destek olmasını talep etmişti.²⁶ Bu dönemde el dokumacılığı "ev dokumacılığı" şeklinde devam etmiş, hatta savaş ekonomisine katkıda bulunmuştu. Malatya kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen bir şehirdi. Fabrikatör Mehmet Efendi tarafından iplik, havlu, çorap vb. imal etmek üzere 1914 yılında bir imalathane kurulmuştu. İngiltere'den Osmanlı Devleti'ne gönderilen dokuma makinelerinden altı tanesi Giritli Mustafa Naim Paşa'nın tavassutu ile Malatya'ya getirilerek imalathane fabrika haline getirilmişti. Millî Mücadele döneminde yoğun bir şekilde faaliyette bulunan fabrika ordunun giyim ihtiyacını karşılamada önemli bir rol oynamıştı. Önemli bir görevi haiz olan fabrikada çalışan işçiler de askerlikten muaf tutulmuştu.²⁷

Bu dönemde Malatya'da bir tane çırçır makinası vardır. Dokuma sanayisine bağlı olarak kök boya imalatı ve kendir üretimi gerçekleştirilmekte idi. Hatta Malatya kendirlerinin sağlamlığı bakımından aranan bir üründü ve İstanbul'a kadar götürülerek satılırdı. Bunların yanı sıra ağaç işleri, bakırcılık, çömlekçilik yöresel ihtiyaçlara göre yapılmakta idi. Akçadağ yöresindeki mağaralarda bol miktarda bulunan güherçile yörede barut yapımında kullanılmaktaydı.²⁸

Millî Mücadele yıllarında giyim kuşam halk arasında olduğu gibi orduda da büyük problem olmuştu. Nitekim 1920 yılında ordunun giydirilmesi sorunu gündeme geldiğinde Adana Cephesi askerlerinin bir bölümünün Elcezire Cephesi askerlerinin de tamamının Malatya'dan temin dilen kaput, bez vs. ile giydirildiği anlaşılmıştı.²⁹ Mamuretülaziz Valisi Ahmet Mithat Bey'in Malatya'dan Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 22 Ağustos 1917 tarihli bir telgrafta; şahsi teşebbüsü ve gayretleri ile sanayi müessesesi kuran Mehmet Efendi'nin bu havalide bulunan asakir-i şahaneye elbiselik kumaş imalini en uygun bir şekilde yaptığı dile getirilmiştir. Ordu ve hazineye hayırlı hizmetleri müşahede olunan Mehmet Efendi gibi kişilerin sayısının artırılması ve bunların desteklenmesi istenmiştir.³⁰

²⁵ Tevfik Çavdar, *Millî Mücadele Başlarken Sayılarla "Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971, s.82.

²⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. VII, s.345.

²⁷ BOA, DH. KMS, 46-2/14, s. 1; Pekdoğan, "Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi", s.68.

²⁸ Pekdoğan, "Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi", s.69.

²⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, c. I, s.192.

³⁰ BOA, DH. İ. UM. EK, 109/38

Malatya Mutasarrıfı Hilmi Bey tarafından 28 Kasım 1917 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta; uzun yıllardan beri Malatya Belediye Reisi olup belediye başkanlığı görevinde iken önemli hizmetlerde bulunan Hacı Mehmet Efendi'nin Meşrutiyet'in ilanından beri orduya katılmak üzere Malatya kasabasından gelip geçen askeri birliklerin her türlü ihtiyacını karşıladığı ifade edilmiştir. Ordu için zahire toplayan ve iaşe temininde önemli katkıları olan Mehmet Efendi'nin takdir edilecek bir şahsiyet olduğuna dikkat çekilmiştir. Böylesi vatana hizmete hususunda hatırı sayılır şahsiyetlerin takdir edilmesi nedeniyle Hacı Mehmet Efendi'nin 4. Rütbeden bir kıta Mecidiye Nişanı ile taltifi istenmiştir.³¹ Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın 26 Şubat 1918 tarihli yazısında; ordunun iaşesine temin hususunda "hidemâtı meşhûd olan" Malatya Belediye Reisi Hacı Mehmet Efendi'nin 4. Rütbeden Mecidiye Nişanıyla taltifinin irade-i seniye ile uygun görüldüğü belirtilmektedir.³²

5. Fransız İşgallerinin Protesto Edilmesi

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra, 3 Kasım 1918'de, 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa ile Kurmay Başkanı Halit Bey'in de Musul'da hazır bulunduğu toplantıda, İngiliz yetkililerden Süvari Tümgeneral Cassels, işgal bölgesinin kuzeye doğru genişletileceğini açıkça dile getirmişti. İngiliz kumandan Van, Bitlis, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Urfa'yı işgal sahasına dâhil edeceklerini belirtmişti.³³ İngilizlerin insafsızca yaptıkları bu teklife Ali İhsan Paşa itirazda bulunmuştu.³⁴

11 Mart 1919 günü Halep'ten gelen İngiliz Generali Davies, 5. Tümen Kumandanı Kenan Bey ile Resulayn'da yaptığı görüşmede Kenan Bey'e Allenby'nin isteklerini ikinci bir mütareke olarak tebliğ etmiş ve ardından da Urfa ve Mardin şehir merkezlerinin işgal edileceğini söylemekten çekinmemişti. Kenan Bey, silahların depolara konduğunu ve miktarları hakkında İstanbul'a bilgi verildiğini, Urfa ve Mardin'in işgali için de hiçbir sebep bulunmadığını ve emirsiz çekilemeyeceğini General Davies'e anlatmaya çalışmışsa da, İngiliz Tugay Komutanı, "Ben emir aldım, işgal edeceğim." karşılığını vermişti. Mütareke'nin ilk günlerinde İngiltere'nin Irak Komutanı Marshall, "Irak'a dâhildir" diyerek Siirt, Diyarbakır, Ergani, Siverek, Urfa ve Birecik civarlarını işgal etmek istemiş fakat bunda başarılı olamamıştı. Ancak General Marshall'ın o vakit yapamadığını şimdi Allenby'nin yapmak istediği anlaşılmıştı.³⁵ Nitekim General Allenby, kısa bir süre sonra ortada hiçbir sebep yokken 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 16 Mart 1919'da Birecik ile Harapnas ve Telabyad istasyonlarını işgal ettirmişti.³⁶

³¹ BOA, DH. KMS, 46-2/14, s.2

³² BOA, DH. KMS, 46-2/14, s.3

³³ ATASE, İSH, K.1, G.14, B. 14-1.

³⁴ Ziya Göğem, *Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü (1884-1953)*, İstanbul: Halk Basımevi, 1954, c. s.46.

³⁵ *Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1972, s.104.

³⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Ankara: MEB Yayınları, 1977, c. I, s.67; Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara: Başnur Matbaası, 1970, s.68; *Türk İstiklal Harbi-Güney Cephesi*, Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, c. IV, s.1.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Antep, Urfa, Maraş ve Adana önce İngilizler sonra da Fransızlar tarafından işgal edildi. Ermeni gönüllülerden oluşan Fransız birliklerinin Maraş'ı işgal etmeleri üzerine, Malatya'nın bir ilçesi olan Hısnımnasur (Adıyaman)'dan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Temsil Heyeti'ne gönderilen 21 Kasım 1919 tarihli telgrafta Fransızların Maraş'ı işgali kınanmıştır.³⁷ Maraş, Antep, Urfa ve çevresinin işgali Malatya'da derin bir teessür meydana getirmiş ve Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin öncülüğünde mülki erkân ve eşrafın katılımı ile Sadaret makamına 2 Kasım 1919 tarihinde bir protesto telgrafi gönderilmiştir. Bu telgrafta, Mütareke şartlarına ve genel hükümlere itina ile uyulmasına rağmen Maraş, Urfa ve Antep bölgelerinin işgal edilmesine dikkat çekilmiştir. Telgrafta Yunanlıların İzmir'i işgal etmesini de kınayan Malatyalılar, Fransızların Ermeni çeteleri de yanına alarak İzmir'de yaşanan vahşetin bir benzerini bu bölgede de yaşatmak istediğine vurgu yapmışlardır. Bu işgallerde, Ermenilerin Fransız kuvvetlerine kılavuzluk yaptıkları ve Müslüman ahaliyi katlettikleri, hayatlarına ve millî siyasetlerine yapılan bu kanlı tecavüzün Osmanlı halkını büsbütün endişe ve heyecana sürüklediğini, kadınlara varıncaya kadar silahlı mücadeleye mecbur kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Ermeni mezalimine karşı kendilerini teslim etmeyeceklerini, kahramanca müdafaa ve direnişte bulunarak şehadeti tercih ettiklerini ve bu şekilde yapılanları şiddetle protesto ettiklerini vurgulamışlardır. Malatyalılar ayrıca "İnsanlık âleminde adaleti tesis ve kavimler arasında sürekli barış adına hareket eden İngiltere Kralı Edward ile Amerika Cumhurbaşkanı Wilson ve İtalya kralının dikkatlerini çekmek için şu millî feryadımızın kendilerine ve diğer devletlere tebliğini rica ve istirham ederiz." demek suretiyle Sadaret makamından söz konusu ülkeler nezdinde girişimde bulunulmasını talep etmişlerdir.³⁸

Fransızlar'ın Urfa'dan Malatya'ya doğru işgale devam edeceği kaygısı ile endişelenen Malatya'nın ileri gelenleri, bir yandan yurdu savunmak öte yandan da kurtuluş çareleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bilincin oluşmasında güney cephesindeki işgaller ilk kıvılcımı oluşturmuştur. Nitekim bu süreçte birçok yerde olduğu gibi Malatya'da da işgaller protesto edilmiştir. Fransızların silahlandığı Ermenilerin, kadın, çocuk demeden binlerce masum Türk'ü öldürdüğü belirtilen 8 Mart 1920 tarihli bir protesto telgrafında, Fransızların ayak bastığı her yerde Ermenilerin Hristiyanlık taassubu içinde Müslümanları yok etme politikası güttüğü vurgulanarak şu görüşlere yer verilmiştir: "Anadolu'da, Fransız generali hâlâ tahakküm ve istila namına Ermeni kılıçları ile kesip saç ve sakallarını al kanlara boyadıkları kadın, erkek binlerce Müslüman'ın başlarından Eyfel Kulesi'ne nazire olacak bir abide vücuda getiriyorlar. Boş yere akıtılan kanların daha sonra telafisi imkânsızdır. Fransız generallerinin Anadolu'daki bu kanlı işleri takdir edilecek tarihi bir hatıra bırakmayacağı gibi kendilerine de bir fayda sağlamayacaktır. Bu

³⁷ Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990, s.98.

³⁸ BOA, HR. SYS, 2542/10, s. 36-38; Salim Gökçen, "Siyasal Baskı Örneği Olarak Protesto Telgrafları: Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresinden Gönderilen Telgraflar", *Geçmişten Günümüze Malatya Kent Kültür Kimlik*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017, c.I, s.288

sebeple Fransızların cani hareketlerini şiddetle protesto ederiz. İşleri zulmetmek olan generallerin cezalandırılmasını ve kamuoyunu heyecanlandıran bu facia ve vahşetlere son verilmesini İtilaf devletleri ve devletimizin siyasilerinden bekliyoruz.”³⁹

Malatya merkezinden çekilen bu telgrafın yanı sıra Arapkir’de de Fransız işgalleri kınanmıştır. Belediye Reisi Şükrü, Müftü Ahmet, eşraftan Cemil ile ulemadan Cemil Efendi’nin imzalarını taşıyan ve Maraş’ın işgalini protesto eden telgrafın bir sureti de Sulh Konferansı’na gönderilmiştir. Telgrafta Maraş, Antep ve Urfa’nın bu kere Fransızlar tarafından işgali haberini büyük bir üzüntü ile haber aldıklarını, Mütareke şartlarına aykırı olarak istilacı emeller taşıyan bu hareketin İslam memleketlerini taksim etmek gibi bir maksada yönelik olduğu vurgulanarak şu görüşlere yer verilmiştir: “Din, namus ve hayatımızı tehlikede görmekteyiz. Bu felaket İslam âleminin artık durması mümkün olmayan heyecanına sebebiyet vermektedir. Birçok defa tekrar edildiği üzere Wilson Cenaplarının bütün dünyaya ilan ettiği prensiplerden 12. maddeye göre Sulh Konferansı’na iştirak eden milletler kendi mukadderatlarına sahip olacaklardır. Fakat buna rağmen genellikle Türk ekseriyetinin hâkim olduğu bu vilayetlerin umumi asayışı zerre kadar ihlal edilmediği halde Fransızların istilasına maruz kalması, Müslüman olmaktan başka bir suçu olmayan Türkler hakkında o prensiplerin uygulanmadığı ve ihlal edildiğini, hiçbir adalet ve hukuk kaidesinin göz önünde tutulmadığını göstermektedir. Dinlerinin yüce İslam Hilafetine istinaden yaşayacağı kanaatini besleyen biz Türkler bu işgali her yönüyle protesto eder ve hükümetin bu işgali reddi konusundaki bütün teşebbüslerine millî varlığımızla yardımcı olacağımıza söz veririz. Özetle devamlı bir sulh, Türklerin de hukukuna riayet ile sağlanabilir. Aksi takdirde memleketin bu şekilde istila ve tehdit edilmesi İslam âleminin galeyana gelmesine neden olacak ve hiçbir kimse buna mâni olamayacaktır. Bu hususu yüce Sulh Konferansı’na arz ile milletin teskinini sağlayacak kararların alınmasını ve açıklanmasını birlikte istirham ederiz.”⁴⁰

Arapkir Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Reisi Ali Rıza da, İtilaf devletleri ve Amerika elçileri ile Meclis-i Mebûsan Başkanlığına gönderdiği protesto telgrafında, Maraş katliamına son verilmesini, Adana, Maraş, Antep ve Urfa vilayetlerinin işgalinden vazgeçilmesini ve bu şehirlerin anavatana iadesini istemiştir.⁴¹ Bu dönemde Arapkir mıntıkasında Dirijan, Atma ve Divriği dağlarına kadar yayılmış bulunan Perçikan aşiretleri de millî hareketlere iştirak edeceklerini vaadetmişlerdir.

6. Güney Cephesine Yardımlar

Güney illerinin Fransızlar tarafından işgali çevre illeri harekete geçirmiş ve bu illerin yardımına koşulmuştur. Millî Mücadele döneminde düşman işgali görmeyen Malatya, bu dönemde yurdun işgal edilmesini protesto etmenin yanı sıra gönüllülerden oluşturdukları kuvvetlerle Antep, Maraş ve Urfa’nın yardımına koşmuştur. Ayrıca 13.

³⁹ *İrade-i Milliye*, 8 Mart 1336; Akbıyık, *Millî Mücadele’de Güney Cephesi*, s.254.

⁴⁰ *İrade-i Milliye*, 10 Teşrinisani 1335.

⁴¹ Akbıyık, *Millî Mücadele’de Güney Cephesi*, s.250; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Belge No: 79, s.229-230.

Kolordu'nun Malatya'daki depolarından Maraş bölgesine yeteri kadar silah ve cephane gönderilmiştir.⁴² Temsil Heyeti ile sürekli temas halinde bulunan Malatya'nın Millî Mücadele'ye yardım etmek amacıyla söz verdiği 2 bin liranın 350 lirasını hemen gönderdiği Temsil Heyeti'nin 3 Aralık 1919 tarihli kararından anlaşılmaktadır.⁴³ Malatya'dan Elbistan'a ağır silahlar gönderildiği gibi Mustafa Kemal Paşa'nın 17 Haziran 1919 tarihli şifresinden Malatya'da teşkil edilen ağır şartlara dayanıklı seçme kişilerden elli süvarinin Sivas yönüne gitmek üzere 26 Haziran'da yola çıktığı öğrenilmektedir.⁴⁴

Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa bütün çevre vilayet ve kazalara işgal altında bulunan Antep'in imdat ve yardımına koşmaları konusunda emir vermiştir. Böylece zaten daha önce başlamış olan yardımlar bu defa daha yoğun bir şekilde devam etmiş, aralarında Malatya'nın da olduğu yerleşim merkezlerinden gelen millî kuvvetler Antep'i kurtarmak üzere harekete geçmiştir.⁴⁵ Bu kapsamda Malatya'nın Besni kazasından Kuvâ-yı Milliye kumandanı Hasan Bey, emrindeki kuvvetlerle 2 Mayıs 1920'de Kurban Baba üzerine taarruz ederek düşmana zayıt vermiştir.⁴⁶ Rışvan aşireti reisi Kâhtalı Hacı Bedir Ağa ve Samsatlı Abuzer Ağa da emirlerindeki 400 kadar piyade ve 150 kadar süvari ile bütün masrafları kendilerine ait olmak üzere seçkin aşiret gönüllüleriyle, cephanelerini 5. Tümen'den ikmal ettikten sonra Antep'e yardıma koşmuşlardır.⁴⁷

Rışvan aşireti reisi Hacı Bedir Ağa, Nafak Boğazı'nda ve Sinan Cephesi'nde başarılı savunmalar vermiştir. Ne var ki emir komuta zinciri içinde meydana gelen aksaklıklar nedeniyle Hacı Bedir Ağa memleketine geri dönmüştür. Malatya Mebusu Hacı Bedir Ağa (Fırat) 29 Ekim 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderdiği bir telgrafta; Fransız muharebe birlikleri ile Antep civarında Sinan Cephesi'nde vuku bulan muharebede kıtasını ve hüviyetini tayin ve tasrih etmediği Ziya Bey isimindeki bir zattan şikâyet etmektedir. Ziya Bey'in istenilen kılavuzu vermemesi ve Hüseyin Efendi Çetesiyle mitralyözünü alarak ricat etmesi dolayısıyla, Hacı Bedir Ağa, kuvvetlerinden yirmi kişinin hayatını kaybettiğini ve kendisinin de yaralandığını ifade etmektedir.⁴⁸

Malatya Mebusu Feyzi Efendi, 20 Aralık 1920 tarihli meclis konuşmasında bu konuda şunları aktarmaktadır: "Antep hakkında bazı malumat alıyoruz. Bu konuda bana birkaç tane telgraf gelmiştir. Arkadaşımız Hacı Bedir Ağa Antep'e efradıyla giderek ayağından hafif bir şekilde vuruldu. Tedavi için Urfa'ya geldi. Tedaviden sonra hanesine gidip ailesini gördükten sonra bir daha Fransızlarla çarpışmak üzere gideceğini bana gönderdiği telgrafta yazıyor. Yine oranın eşrafından Emin Ağa gayet cesur adamdır. O da

⁴² Göğem, *Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü*, s.92

⁴³ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1974, s.69.

⁴⁴ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 5 (1956), Vesika: 472; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 39 (1962), Vesika: 940.

⁴⁵ M. Nurettin Lohanizade, *Hubb-ı İstiklalın Abidesi Gazi Ayıntab Müdafaası*, İstanbul: Matbaa-i Milli, 1340, s.161.

⁴⁶ Sahir Uzel, *Gaziantep Savaşı'nın İçyüzü*, Ankara: Doğul Matbaası, 1952, s.40.

⁴⁷ Lohanizade, *Hubb-ı İstiklalın Abidesi Gazi Ayıntab Müdafaası*, s.180.

⁴⁸ Pekdoğan, "Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi", s.166.

onunla beraber gidiyor. Malatya'dan Hasan Ağa, Mehmet Ağa ve Ali Ağalar maiyetlerinde beşer yüz kişiyle beraber üç güne kadar çıkacaklarını iki gün evvel telgrafla bana müjdelediler. Ben de size müjdeliyorum.”⁴⁹ Bunun yanı sıra Akçadağ (Arga) Kazası efradından Mahmut ve Velizade Hüseyin Efendilerin başkanlığındaki 200 kişilik birliğin de Antep cephesine sevk edildiği görülmektedir. Arga Millî Taburu'nun 4. Bölüğü reislerinin idaresinde son sistem silahlarla mevcut olarak 12 Aralık 1920'de merkez kazaya dâhil olduğu, diğer bölüklerin de peyderpey merkeze gelmekte oldukları ve kendisinin de nefer olarak kuvvetler arasında cepheye geleceği Arga Kaymakamı ve Kadı Ferid Bey'in yazılı beyanlarından anlaşılmaktadır.

2. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey, Arga Kaymakamlığı'na 15 Aralık 1920 tarihinde gönderdiği şifreli yazıda “Malatya Kuvâ-yı Milliyesi'nden gelecek Akçadağ kuvvetlerinin hareketlerinin tesrii ve Arga'dan hareket eden 200 efrattan başka daha gerilerdeki kuvvetlerin miktarlarıyla hâlihazırda nerede bulduklarının ve harekât-ı umumiyeeye iştirak için azami süratte yetişmelerinin teminini rica ederim” demektedir. Bu yazışmalardan hareketle Akçadağ'dan Antep'e gönderilen 200 gönüllüden başka kuvvetler de yola çıktığı anlaşılmaktadır. 200 kişiden hemen sonra Antep'e gönderilen bu kuvvetin ne miktarda olduğunu bilemiyoruz. Ancak bilinen gerçek şu ki Akçadağlılar'daki Kuvâ-yı Milliye ruhu oldukça canlıdır ve Akçadağ Antep'in düşman işgalinden kurtarılmasında önemli bir rol oynamıştır.

İstanbul İhtiyat Zabıt Talimghâhı'na gönderilen ancak Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine terhis edilerek memleketine dönen İbrahim Ethem Efendi (Özpazarbaşı) da Mütareke döneminin buhranlı günlerini ve ahalinin tutumunu şöyle anlatmaktadır: “Malatya'ya geldiğimde ayakkabısızdım. Elbisem de gitmiş bir don bir gömlek kalmışım. Malatya'da “kıtık” başlamış, düşman tehlikesi sarmıştı herkesi. İngilizler, Fransızlar Urfa'dan Malatya'ya doğru işgale başlamışlardı. Durmadan endişelenen Malatya'nın ileri gelenleri yurdu savunmak için çareler arıyordu. Gönüllü birlikle oluşturarak Urfa'ya gitmeyi, düşman Beydağları'ndan bu tarafa geçmeden karşılamayı kararlaştırmışlardı. Vali (Ali Galip) Sivas'ta Mustafa Kemal'e baskın yapmak için asker toplamaya çalışırken, Askerlik Şubesi Başkanı, Müftü (Sarı İmamzade Hacı Hüseyin Hüsnü) ve Kadı Efendi bizleri gizli gizli topluyor, Urfa'ya yardım için gidecek birliği hazırlıyorduk”.⁵⁰

Adıyaman'dan gelen millî kuvvetlerle birleşerek yapılan yolculuktan sonra Urfa-Siverek'e geldiklerinde düşmanın işgal ettikleri yerleri terk ederek geri çekildiklerini belirten İbrahim Ethem Efendi, oradan da Afyon'a gittiklerinden söz etmektedir. İbrahim Ethem, o günlerde Malatya'da kurtuluş için kendisi ile iş birliği yapan ve cepheye koşan bir kısım Malatyalı arkadaşlarını şöyle sıralamaktadır: Bozkurtoğlu Hacı Bayram,

⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. VI, s.448-449.

⁵⁰ Mehmet Ali Cengiz, *İstiklalimize Kan Veren Malatyalılar*, Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri, 1989, s.20-21.

Ağaldağlardan İbrahim, Kağızmanlıoğullarından Ahmet, Uzunoğlan dedikleri Tevfik, Molla Kenanoğullarından Mehmet, Cevheri'den Süleyman, Dedeköy'den Süleyman, Dernek'ten Mehmet, Niyazi Mahallesinden Mehmet Şükrü, Akpınardan Hacı Ali, Arap Ali oğullarından Mehmet, Arapkirli Mehmet Münif, İzzetiye'den Ömer Faruk, Dabakhane'den Süleyman, Kilayık'dan Hasan, Akpınar'dan Bekir, İzzetiye'den Nuri, Ferhadiye'den Şerbetçi Mehmet, Düztarla'dan Paşa, Fırat Mahallesi'nden Tevfik, Hacı Halil Çiftçiliği'nden Sülün Hüseyin Efendiler.⁵¹

Bu süreçte İzoli (Kale) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Aşireti Reisi Hacı Kaya da teşkil ettiği kuvvetlerle Maraş'ın düşman işgalinden kurtarılması için büyük mücadele vermiş ve Mustafa Kemal Paşa'dan teşekkür mektubu almıştır. Malatya'da Topçu Kumandanı Münir Bey'e hitaben 16 Şubat 1920 tarihinde gönderilen mektupta; İzoli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve aşiret reisi Hacı Kaya Bey'e vatanperver bir kimseye yakışacak tutum ve hissiyatından dolayı teşekkür etmiştir. Maraşlı kardeşlerimizin imdatlarına koşan Kuvâ-yı Milliye'nin hazırlıklarının devam ettirilmesi ve Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi ile de irtibat tesis buyurulması rica edilmiştir.⁵²

Malatya'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından işgal altındaki bölgelere sürekli olarak para yardımı yapılmaya da çalışılmıştır. Bu konuda Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Keşşaf Bey'in 5 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'daki Temsil Heyeti Reisine gönderdiği telgrafta şu ifadeler yer verilmiştir: "13. Kolordu Kumandanlığının yazısına uyarak Urfa mücahitlerine gönderilmek üzere yardım toplanmasına girişildi. Hâsıl olan meblağın Urfa'ya mı yoksa önem kazandığı anlaşılan Antep'e mi gönderilmesinin daha munasip olacağını lütfen bildirilmesini bekliyoruz." Bu telgrafa 9 Mayıs günü Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Miralay İsmet Bey "acilen" koduyla verdiği cevapta toplanan yardım miktarının bildirilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Keşşaf Bey tarafından çekilen telgrafta; eldeki mevcudun bin beş yüz liradan ibaret olduğu, yardım toplamaya devam edildiği ve neticenin de arz edileceği ifade edilmiştir. 11 Mayıs 1920 tarihli başka bir telgrafta Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yaptığı para yardımının 150.000 kuruş olduğu görülmektedir.⁵³ Antep Merkez Heyeti, Malatya Heyet-i Merkeziyesine gönderdiği 17 Temmuz 1920 tarihli telgrafta, kendilerine gönderilen 120.000 kuruş yardımdan dolayı teşekkür etmiş, ayrıca gönderileceği söz verilen para yardımının da gerçekleşmesini talep etmiştir.⁵⁴

⁵¹ Cengiz, *İstiklalimize Kan Veren Malatyalılar*, s.21-22.

⁵² Temsil Heyeti namına Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bu tebrik ve talep telgrafının 13 Şubat 1920 tarihli bir telgrafa cevaben yazıldığı anlaşılmaktadır. *İrade-i Milliye*, 21 Eylül 1335.

⁵³ Pekdoğan, "Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi", s.171-172.

⁵⁴ Ali Nadi Ünler, *Gaziantep Savunması*, İstanbul: Kardeşler Matbaası, 1969, s.2111; Pekdoğan, "Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi", s.168.

7. İzmir'in İşgaline Tepkiler

İzmir'in işgali tüm yurttaki tepki ve üzüntüyle karşılanmıştır. Bu nedenle Anadolu'nun hemen hemen her yerinde mitingler ve protestolar meydana gelmiştir. Malatya ve çevresinde de bu işgale karşı tepkiler yükselmiştir. Bu kapsamdaki ilk tepki Malatya'dan İstanbul'daki İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin temsilcilerine hitaben gönderilen telgrafta dile getirilmiştir. Belediye Reisi Kâmil ve müteaddit kişilerin imzasının olduğu 18 Mayıs 1919 tarihli telgrafta şu ifadeler yer verilmiştir: "Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan pek çok zaman evvel Türk'ün muazzez ve ayrılmaz bir parçası olan İzmir'in Yunan askeri tarafından işgal edilmekte olduğunu elim bir teessürle haber alıyoruz. Sulh ve harp halinde milletleri tahammülsüz mücadeleye sevk eden şahsi ve millî ihtiraslar ile istila emellerinin bütün insanlığın yüksek menfaatleri namına durdurulması, sınırlandırılması gerekir. İnsanlar arası hak ve adalet esaslarının tesisine mecburiyet görüldüğü şu zamanda Türk milletinin hayat hakkından mahrum bırakılmayacağını ümit ederiz. İzmirsiz Anadolu yaşayamaz. Zorla ve doğal olmayan bir yolla tesis edilecek üzücü vaziyet, tabii olarak devam etmeyecektir. Medeniyetin esaslarını kuran ve bugün o yüce esasları daha yüksek ve daha insani bir gayeye yöneltmek ve kurmak vazifesini üzerine almış olan muhterem devletlerin temsilcilerinden Türk milletinin hayat hakkı ve ilerlemesinin korunmasını bekleriz. Yüce devletleriniz nezdinde bu konuda teşebbüslerde bulunmalarını istirham eyleriz."⁵⁵

Malatya Mutasarrıfı Halil Bey 18 Mayıs 1919 günü Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta İzmir'in işgali nedeniyle Malatya'da meydana gelen heyecanı ve kaygıları aktarmıştır. Kürtçülükle itham edilen ve Ali Galip ile birlikte hareket eden olan Halil Bey'in aktardıklarına göre Redd-i İlhak Cemiyeti Riyaseti tarafından Malatya Belediye Riyasetine çekilen telgraf Malatya ahalisinin millî ve vatani hissiyatını tahrik etmiş ve kalplerinde derin bir tesir hâsıl etmiştir. Meydana gelen galeyana üzerine Müftü ve Belediye Reis Vekiliyle, ulema, eşraf ve memurlar hükümet konağına gelerek kaygılarını dile getirmişlerdir. Heyet, İtilaf devletleri tarafından kabul edilen Wilson Prensiplerine göre büyük bir ekseriyeti Müslümanların oluşturduğu İzmir vilayetinin işgalinin ne kabul edilen prensiplere ve ne de adaletle dayanmadığını ifade etmişlerdir. Bu durumda Yunanlılar tarafından yapılan işgalin sükûtle geçitirilmeyip şiddetle protesto edildiğini, adalet ve eşitlik esaslarına göre hareket edilmesi gerektiğini ve bu konuda her türlü fedakârlığa da hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Böylesine önemli bir hussusta Hükümet-i Seniye'nin nasıl hareket edeceği hakkında kendilerine bilgi verilmesini talep etmişlerdir. Ahalinin bu halinden tedirginlik duyan Halil Bey, İzmir'in işgali ile ilgili vaziyetin ne olduğunu ve Hükümet tarafından ne gibi tedbirler alınacağını bildirilmesini istemiştir.⁵⁶

⁵⁵ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2007, s.226.

⁵⁶ BOA, DH. ŞFR, 630/102.

Mutasarrıf Halil Rami Bey'in telgrafından açıkça anlaşıldığı üzere İzmir'in işgali Malatya ahalisinin millî ve vatani hissiyatını derinden etkilemiş ve galeyan meydana getirmiştir. Bunun etkisiyle meydana gelen dayanışma ve heyecan gerçekleştirilen mitingle ortaya konmuş ve süreçten duyulan kaygılar Mutasarrıf Halil Bey'e iletilmiştir. Müftü ve Belediye Reis Vekiliyle, ulema, eşraf ve memurlardan bir heyetin Halil Bey ile görüşmesi ve görüşme sırasında dile getirilen endişeler telgrafa yansımıştır. Ahalinin bu tutumundan oldukça etkilenmiş olan Halil Bey, herhangi bir taşkınlık olmamakla birlikte ahalinin tedirginliğine vurgu yapmış ve hükümetin bu konuda neler yapacağını kendisine bildirilmesini talep etmiştir. Halil Bey, her ne kadar 18 Mayıs 1919 tarihli telgrafında Malatya'da gerçekleşen miting ve müzakerelerin hiçbir taşkınlığa neden olmadan gerçekleştiğini belirtmişse de vaziyetin değiştiği anlaşılmaktadır.

Halil Bey, bir gün sonra 19 Mayıs 1919 günü Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta "İttihad'ın nam ve hesabına çalışan şikak (ayrılık) ve nifak (ikiyüzlü)" olduklarını iddia ettiği kişilerin tutumundan yakınmaktadır. Bunlar Malatya'da bulunan Tahsin, Vaizoğlu Hacı Ahmet, Ali Beyzade oğlu Hacı Mustafa, İmamoğlu Ahmet, Tortumlu Hafız, Selük oğlu Mahmut ve telgraf muhabere memuru Tevfik Efendi'dir. Halil Bey, bu kişilerin İzmir Redd-i İlhak Reisinin yazısından hareketle hükümet aleyhinde halkı heyecanlandırarak surette münasebetsiz ifade ve beyanlarda bulduklarının ahaliden bazıları tarafından malumat verilmesi üzerine polis komiserliğine gerekli tebligatı verdiğini dile getirmektedir. Yapılan tahkikatta bu kişilerin tevkifleri halinde "bir takım tezvirat ve tazyikatta bulunacaklarına" dair kaygılarını ifade etmiştir. Henüz yeni vali gelmediğini ve mühim işlerin de hala İttihatçıların elinde bulunmasından dolayı maksadın gerçekleşmeyeceğini ve reaksiyona neden olacağını belirtmektedir. Yukarıdaki kişilerin tutuklanmasının tepkilere ve birtakım sıkıntılara neden olacağını dikkate alan ve yeni vali gelene kadar bir şey yapılamayacağını ima eden Halil Bey, her şeye rağmen telefon muhabere memuru Tevfik Efendi'nin acilen buradan aldırılmasını istirham etmiştir.⁵⁷ Halil Bey bu kişilerin İttihat ve Terakki adına hareket ettiğini ve halkı hükümet aleyhine kıskırttığını iddia etmektedir. İzmir mitingi sırasında ortaya konan heyecan ve Hükümeti hedef alan sözler Mutasarrıf Halil Bey'i rahatsız etmiştir.

Bu süreçte İzmir'in işgaline yönelik bir tepki de Malatya Hürriyet ve İtilaf Şubesi tarafından gösterilmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, bu konudaki telgrafında İzmir'in Anadolu'nun ve Türklerin ayrılmaz bir parçası olduğunu dile getirilmiştir. Sadaret'e çekilen 21 Mayıs 1919 tarihli telgrafta hakka ve adalete dayanmaksızın ve ani olarak gerçekleşen İzmir'in işgali haberinden son derece müteessir olduğuna dikkat çekilmiş ve şu ifadelerle yer verilmiştir: "Türk milletinin mukadderatını Amerikan Başkanı Wilson'un ortaya koyduğu milletlerin hürriyeti prensiplerine uygun bir şekilde gerçekleştireceğini sükûnetle bekliyorduk. Bu nedenle meşru ve millî menfaat ve haklarımızın muhafaza ve temin edileceğinden her yönden mutmain ve ümitli idik. Ancak devletlerin hukuk kaideleri ile medeni milletlerin asla uygun görmeyeceği bir şekil ve mahiyette şu medeni yirminci asrın parlak adaletini şaibeli kılacak bir şekilde

⁵⁷ BOA, DH. ŞFR, 634/108.

gerçekleşen işgale bir türlü mana veremiyoruz. Bu nedenle İzmir, Osmanlı vatanının ayrılmaz bir parçası olduğundan her türlü meşru ve millî vasıtalarla müracaat ederek son dereceye kadar hukukumuzu müdafaaya çalışacağımızı arz eder, gerçekleşen olayı şiddetle protesto ederiz.”⁵⁸

İzmir’in işgali Malatya’da ciddi bir kamuoyunun oluşmasına ve toplumun farklı kesimlerinin ortak bir tepki vermesine zemin hazırlamıştır. Bunun en bariz örneğini yukarıda ifade edilen Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın tepkisi ile toplumun farklı kesimlerinin işgale karşı duruşunda görmek mümkündür. Nitekim Malatya Müftüsü Hüseyin, Belediye Reis Vekili Abdulvehhab, ulemadan Abdurrahman, Hacı Hafız, Mehmet Hilmi, Mehmet Tevfik, Hasan Rifat, Emin, eşraftan Abdülkadir, Tahsin, Ahmet, Yusuf, Veysel, Nedim, Abdulvehhab, Kadri, Abdulkaki, Said, Mehmet Ali, İsmail, İbrahim, Fuat, Mustafa, tüccardan Ahmet, Mehmet Emin, Ahmet, Mustafa, Hamdi, Abdülkadir, Mehmet, Abdullah, Ali, Elhac Hüseyin, Mahmut, Ethem, Kantarcızade Mustafa Fahri, Abdurrahman, Mustafa, İbrahim ve Yahya’nın imzalarının olduğu 22 Mayıs 1919 tarihli telgraf bu açıdan önemlidir. Malatya’dan Sadaret’e gönderilen bu telgrafta; hiçbir tarihî ve siyasi hakka dayanmayan İzmir’in işgalinin bir felaket yıldırımını gibi halkın “ka’be-i ümidini tahrip” ettiği ve halkı can evinden yaraladığı vurgulanmıştır. İşgal sırasında çocuklar ve kadınların ayıt edilmeksizin Müslümanların katledildiği, namusların kirletildiği, yağma ve talanın gerçekleştiğine dikkat çekilmiştir. Bu nedenle İslam medeniyetinin kan ve ateş deryası içinde boğulmak istendiği ifade edilmiştir. Millî ve hayati hukukun müdafaasında bundan böyle teslimiyetçi bir tevekkülle zelilce değil, son ferdin yiğitlik kanı dökülünceye kadar kesin bir azim ile mücadele etmek için and içilmiştir.⁵⁹

İzmir’in işgaline kaza merkezlerinden de tepkiler gösterilmiştir. Malatya Pötürge’den 19 Mayıs 1919 tarihinde Sadaret’e çekilen bir telgrafta İzmir’in işgali lanetlenmiştir. Belediye Reisi Sürmenelizade Ömer Lütfü, Redd-i İlhak Heyeti Reisi eşraftan Öksüzzade Murtaza, eşraftan Mehmet Ağazade İsmail, eşraftan Canıkzade Yusuf, Pötürgelizade Hasan, Müftüzade Mehmet adlı kişilerin imzalarının olduğu telgrafta işgale duyulan tepki şöyle dile getirilmiştir: “İzmir şehrinin işgal edildiği haberi kazamızın büyük küçük toplanan tüm halkını yaralamıştır. Milletler arasında sulh ve daimî barışın tesisine çalıştıklarını beyan eden ve övünç duyulan bu yüce düsturu dünyaya duyuran İtilaf devletleri, beş altı asırdan beri Osmanlı bayrağı altında idare olunan ve Türk’ün somut bir ruhu bulunan bu müstesna ve kıymetli vilayetimizi hak ve adalete dayanmaksızın Osmanlı Devleti’nden ayırmaya çalışmaktadır. Şayet İtilaf devletleri bu konuya dair verdikleri kararda ısrar ederse ailelerimizi ve evlatlarımızı yetim ve öksüz bırakarak dağlarda elinde silah olduğumuz halde ikameti tercih ettiğimizi arz eder, ona göre gerekli tedbirlerin alınmasını istirham ederiz.”⁶⁰

⁵⁸ BOA, A. VRK, 832/58.

⁵⁹ BOA, A. VRK, 833/83.

⁶⁰ BOA, A. VRK, 832/52.

Pötürge'den Sadaret vasıtasıyla İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya'nın siyasi temsilcilerine iletilmesi için bir telgraf daha gönderilmiştir. Belediye Reisi Ömer Lütfi, Meclis-i İdare azasından Osman ve Hatip Mehmet Efendilerin imzalarının olduğu 23 Temmuz 1919 tarihli telgrafta; Yunanlıların, Müslümanlar aleyhine işledikleri elim kötülüklerin semaların tahammül edemeyeceği mertebede olduğu ifade edilmiştir. Dünyaya adalet dağıtacağı söylenen Wilson Prensiplerinin kuru bir laftan ibaret olduğu dile getirilmiştir. Hiçbir yerde zulüm ile adalet tesis edilemeyeceği, takip edilen siyasetle İslamiyet'in yok edilmesinin amaçlandığı ileri sürülmüştür. Bu durumda şerefli ölümün zilletli bir hayata tercih edileceği belirtilmekle birlikte adalet ve insanlıktan bahsedenlerin sözünde durarak ilan ettiği taahhütlerini yerine getirmeleri talep edilmiştir.⁶¹

Pötürge'dekine benzer tepkiler Akçadağ (Ağca)'da da gösterilmiştir. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hüseyin, Belediye Reisi Mehmet Ali ve Malatya Sancağı'nın Akçadağ merkez kazasında toplantı halinde olan elli bin Müslüman nüfus adına belde müftüsü Mehmet Fakih'in imzaları bulunan ve 13 Haziran 1919 tarihinde Akçadağ'dan Sadaret'e çekilen protesto telgrafında İzmir'in işgaline duyulan tepki ve bu konuda milletin azim ve iradesi şu cümlelerle dile getirilmiştir: "Memleketimizin önemli parçalarından olan İzmir'in Yunanlılara ve İslamiyet'in kapısı olan Şark vilayetlerinin de Ermenilere terki haberi her birimizin yüreğini kanattı. Bu, hak ve adalet temeline dayanması gereken barışın karşılıklı olarak devam ettirilmesi için toplanan Yüce Meclisin adalet taraftarlarına ve Mösyö Wilson'un insanlığa yaraşır ilkelerine muvafık olmamıştır. Bunun ebedî sulh yerine daima barışı ihlal edeceğine şüphe yoktur. Bu elim akıbeti görmektense şimdiden ölmekten, evlat ve torunlarımızın masum kanlarını da bu uğurda feda etmekten çekinmeyeceğiz. Milletimizin çoğunluğuyla dinî, ırzî ve tarihî olarak açık hakkı olan memleketimizden velev ki küçük bir kısmını bile olsa o kabil haris ellere terk edemeyeceğiz. Ancak asil tabiiyetimizle yaşayabileceğimizi topyekûn ilan ettiğimiz icap edenlere iletilmesini İtilaf devletleri temsilcilerinden insanlık namına rica ederiz."⁶²

Malatya Sancağı'na bağlı Hısnımansûr Kazası'ndan da 19 Mayıs 1919, 22 Mayıs 1919, 27 Mayıs 1919 ve 30 Mayıs 1919 tarihlerinde Sadaret makamına İzmir'in işgalini lanetleyen telgraflar gönderilmiştir. Hısnımansûr'dan elli bin nüfus adına gönderilen telgraflarda Belediye Reisi Ahmet ve Müftü Mehmet Efendi'nin yanı sıra ulema, eşraf ve ahaliden kişilerin imzaları görülmektedir. Bu telgraflarda İzmir'in bir Müslüman şehri olduğuna, Wilson Prensiplerine ve uluslararası hukuka aykırı olarak İzmir'in işgal edildiğine, medeniyet iddiasında bulunan İtilaf devletlerinin işgale seyirci kalmasına hatta yaşananları desteklemesinin kabul edilemeyeceğine, Yunanlıların öteden beri İslam ve Türkleri yeryüzünden çıkarmak çabasında olduğuna dikkat çekilmiştir.⁶³

⁶¹ BOA, A.VRK, 838/14.

⁶² BOA, A. VRK, 836/72.

⁶³ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 227-229.

Malatya ve çevresinden çekilen bu telgraflar Dâhiliye Nezareti'ni konuya ilişkin cevap vermeye sevk etmiştir. Dâhiliye Nezareti, Malatya Mutasarrıflığı'na gönderdiği 5 Haziran 1919 tarihli bir yazıda Osmanlı Hükümeti'nin işgalleri protesto ettiği, mülki ve millî hukuku müdafaaya çalıştığı, sulh murahhaslarının bir iki güne kadar Paris'e hareket edecekleri ve asayişin muhafazasına itina gösterilmesi gerektiği bildirilmiştir.⁶⁴

8. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifasına Tepkiler

Millî Mücadele'yi bastırmak için her çareye başvurmaktan çekinmeyen Damat Ferit, Sivas Kongresi'nden sonra, Millî Mücadele taraftarlarının yoğun baskıları sonunda istifa etmek zorunda kalmıştı. Böylece İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti arasında kopan ilişkiler Ali Rıza Paşa Hükümeti ile yeniden tesis edildi.⁶⁵ Millî Mücadele'ye sıcak bakan Ali Rıza Paşa Hükümeti ile Temsil Heyeti arasında başlayan ilişkiler 20-22 Ekim 1919'da Amasya'daki görüşmelerle en üst noktaya ulaştı. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin önceki hükümetin aksine Anadolu harekâtına olumlu bakması İngiltere'nin Hükümet üzerindeki baskısını artırmasına neden oldu. Meclis-i Mebûsan tarafından Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi Ali Rıza Paşa Hükümeti ile İngilizlerin ilişkilerini iyice gerginleştirdi. Baskılara dayanamayan Ali Rıza Paşa, 3 Mart 1920 günü istifasını sundu. Damat Ferit Paşa'nın yeni hükümeti kuracağı şayiaları üzerine Mustafa Kemal Paşa, millî iradeye saygılı bir hükümetin kurulması gerektiğini ilan etti ve halkın örgütlü bir şekilde hareket ederek millî iradeye saygılı bir hükümetin kurulması için harekete geçmesini talep etti.⁶⁶

Bu kapsamda Malatya'nın yanı sıra Pötürge ve Arapkir'den İstanbul'a protesto telgrafları çekilmiştir. Malatya'dan Belediye Reisi Abdullah, Malatya Müftüsü namına Abdurrahman, ulemadan Keşşaf, eşraftan Mehmet ve Lütfi çektikleri telgrafta Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifa ettirilmesine özetle şöyle tepki gösterilmiştir: "Yabancıların millî iradeden doğan kabinemizi istifaya mecbur edip, kendi muhteris emellerine meyledecek bir kabinenin kurulması için baskı yaptıkları anlaşılmaktadır. Yaşananlardan anlaşıldığı üzere bu devletlerin amacı kutsal hilafet makamının istiklalini ve salahiyetini ihlal etmektir. Bu şekildeki zorbalık ve tahakkümleriyle bütün İslam âleminin millî izzeti yaralanmak istenmektedir. Milletimize vurulmak istenen esaret zincirlerini kırıp parçalayacağız. Biz Anadolu Türk ve Müslümanları olarak tecavüz edilen yurt ve ocağımızı muhafaza için nasıl ki mukavemet silahımızı elimizden bırakmıyorsak hilafete ve bütün mukaddesatımıza yönelecek saldırıları da aynı şekilde müdafaadan asla geri durmayız. Milletin idaresinin, Batı devletlerinin emellerini tatmin edecek kişilerin uhdesine bırakılmasına razı olup esaret altına girmektense mazimize layık bir şekilde mertçe hareket edip şehadeti tercih ederiz."⁶⁷

⁶⁴ BOA, DH. ŞFR, 100/46.

⁶⁵ Zekeriya Türkmen, "Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuvâ-yı Milliye ilişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVI/46 (2000), s.47.

⁶⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s.531-534.

⁶⁷ *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, c. I, s.361.

Pütürge'den müntehib-i sani Mehmet, İbrahim, İsmail ve Mustafa adlı kişilerin 6 Mart 1920 günü çektikleri telgrafta, millî emeller dairesinde hizmet eden Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin bazı fırka mensupları ile İtilaf devletlerinin müşterek baskısı üzerine istifaya mecbur edildiğinin haber alındığı ifade edilmiştir. İtilaf devletlerinin öteden beri takip ettiği siyasetin Müslümanları koyun sürüsü gibi boğazlamayı amaçladığına dikkat çekilmiştir. Ancak bu durumun kabul edilemeyeceği dile getirilmiş ve "Bizler kefenizi giyerek vatanımızı muhafazaya azmettiğimizi beyan ederiz." ifadesi ile de kararlılık vurgusu yapılmıştır.⁶⁸

Arapkir Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Reisi Ali Asım çekmiş olduğu telgrafta Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifaya zorlanmasına tepki göstermiş ve kurulması muhtemel görünen kabinenin reisi Damat Ferit Paşa'yı kıyasıya eleştirmiştir. 6 Mart 1920 tarihli uzun telgrafta şu ifadelere yer verilmiştir: "Yüce hilafet ve saltanata indirdikleri darbelerle Yezid'e rahmet okutturan İtilaf devletlerinin çanak yalayıcısı Ferit Paşa ve avanesi tarafından teşkil edilen komite, İtilaf devletleri nezdinde tevessül ettikleri tedbirler ve çevirdikleri entrikalarla tekrar iktidara geçerek evvelce ikmal edemedikleri hıyanet ve ihaneti tamam etmek niyetindedirler. Bu kişiler, İslam memleketini ateş ve kan deryasına çevirmek, yüce hilafet ve saltanat makamını yıkmayı amaçlamaktadırlar. Bu lanetli fikirlerini uygulamak için hakikaten sadakat ve hamiyet timsali olan Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni istifaya zorladıklarını derin bir heyecanla haber aldık. Onlar, İzmir'i, İttihatçıların gezi yeri diye Yunan vahşilerinin zelil ayakları altında çiğneterek yüz binlerce mazlum Müslüman ahalinin kanının dökülmesine sebebiyet verdiler. Maraş, Urfa ve Antep havalisini önce İngilizlere peşkeş çekmiş, daha sonra da Fransızların işgaline sebebiyet vermişlerdir. Bu havalide Fransız Hükümeti'nin resmî bayrağı altında Ermeni canavarlarının kılıç sallayarak yerlerinden ettikleri yüz binlerce mazlum Müslüman ahalinin henüz dinmeyen kanlarından ve semaya çıkan dumanlarından sevinmekten utanmamıştır. Aynı şekilde Anadolu havalisini de İtalyanlara hediye etmekten, Osmanlı'nın şan ve istiklaline mühim bir darbe indirmekten hayâ etmemiştir. Şanlı Osmanlı hanedanının en amansız düşmanlarından daha ziyade hıyanet ve ihaneti sabit olan paşa ve avanesini, göz koydukları hükümetin tepesinden tekrar düşürüp yüzlerine tükürmekten, iğrenç cesedini süngülemekten, ciğerini çivilemekten, bu millet âciz değildir. Ferit Paşa ve arkadaşları tarafından kötü maksatlarını gerçekleştirmek amacıyla teşkil edilecek bir kabineyi bu ülkede yaşayan insanlar değil köpekler bile tanımayacaktır. Ferit Paşa ve yardakçıları dört beş ay devam eden hükümetleri zamanında tezahür eden hıyanetleri nedeniyle aleyhlerinde hâsıl olan millî galeyandan hayret ederler. Bu nedenle Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin devam etmesi veyahut yeni kabinenin yine onun riyaseti tahtında teşkilini padişahımızdan telgrafla istirham ettik. Ey milletin muhterem vekilleri! Ferit Paşa zamanında hükümet ve milletin aşağılanan namusunu iade ve ilân eden muhterem Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin haksız ve zorla istifasını sizin kesinlikle kabul etmeyeceğinize itimadımız tamdır. Bu hususta milletin

⁶⁸ *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, c. I, s.365.

bütün maddi ve manevi kuvvetiyle muhterem heyetinize destek olacağına itimat buyurunuz. Makine başında neticeyi merakla bekliyoruz. Cenab-ı Hak, vatan ve dinin kurtuluşu uğrunda çabalarınızı muvaffak buyursun.”⁶⁹

Malatya ve çevresinden çekilen protesto telgraflarında Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifaya zorlanmasının tüm İslam âleminin millî izzetini yaraladığı belirtilmiştir. Buna neden olan devletlerin amacının Osmanlı Devleti'ni ve hilafet makamını yıkmak olduğu ifade edilmiştir. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifasında İtilaf devletleri ve onlarla iş birliği yapan mihraklara dikkat çekilmiştir. Damat Ferit Paşa'nın şahsında somutlaştırılan bu mihrakların kendi ikbal ve geleceklerini hayata geçirmek için her yolu mubah gördüğü ima edilmiştir. Damat Ferit Paşa'nın önceki icraatlarına vurgu yapılarak onun kuracağı bir kabinenin millî iradeyi temsil etmeyeceği ve halk tarafından da kesinlikle kabul görmeyeceği açıkça belirtilmiştir. Görüldüğü üzere Arapkir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Asım'ın telgrafında Damat Ferit Paşa ve avanesine çok ağır eleştiriler yöneltilmiştir. Yöneltilen eleştirilerin yer yer haksızlık boyutuna vardığını kabul etmek gerekir. Damat Ferit Paşa'nın Millî Mücadele'ye muhalif olduğu ve genellikle teslimiyetçi bir siyaset takip ettiği kabul edilmekle birlikte Antep, Urfa ve Maraş'ın İngilizlere ve Fransızlara peşkeş çekildiğini iddia etmek hele hele zulme maruz kalan Müslümanların bu halinden memnuniyet duyduğunu ileri sürmek makul ve inandırıcı görünmemektedir.

9. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesinde “Vilâyat-ı Sitte” diğeri bir ifade ile Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamuretülaziz ve Sivas vilayetlerinde bir iğtişâş zuhurunda bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkı İtilaf devletlerine tanınmıştı. Sonradan buralarda bir Ermenistan teşkili tasavvurları ortaya çıkınca bu bölgede yaşayan Türkler haklı olarak derin bir teessür ve endişeye kapıldılar. Bu nedenle daha Mebûsan Meclisi'nin feshinden önce Aralık ayı başında Şark Vilayetleri mebusları “Mecliste bir grup halinde” toplanmak lüzumunu duymuşlardı. Bu mebuslar seçtikleri memleketlerin menfaatleri için ve Türk milleti namına hareket üzere bir grup halinde bulunmaya karar vermişler ve 7 maddelik bir program müsveddesi kaleme almışlardı. Kendini “Vilâyât-ı Şarkiyye Grubu” adıyla tanıtmakta olan grup, kitap, gazete ve risaleler neşretmek suretiyle millî menfaatleri müdafaa maksadıyla çalışmak gibi bir gaye takip edecekti.⁷⁰

1919 yılı başından itibaren Vilâyât-ı Sitte'nin Ermenilere verileceği hakkındaki söylentiler gittikçe arttı. Bu nedenle zaman zaman bahis konusu yerlerden resmî makamlara protesto mahiyetinde müracaatlar vuku bulmakta idi. Bunlardan bir tanesi de 1919 Şubat sonlarında Malatya'dan 32 imza ile Hariciye Nezareti'ne çekilen telgraftı. Bu telgrafta Malatya halkı, mukaddes yurdumuza göz diken Ermenilerin şu sırada kapı

⁶⁹ *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, c. I, s.366-367.

⁷⁰ M. Tayyib Gökbiçgin, *Millî Mücadele Başlarken*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1965, c. I, s.30

kapı Avrupa merkezlerini dolarak türlü isnat ve yalanlarda bulduklarını haber aldıklarını bildirmiş, hayat hakkımızla eşit olan millî ve vatani haklarımızın tam bir muhafaza ve masumiyet altında bulundurulmasını temin etmek üzere adaleti tesis edecek mahfillere seslerinin duyurulmasını istemişti.⁷¹

İstanbul'dan sonra, Vilayat- ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi, 10 Mart 1919'da Hacı Fehim Efendi başkanlığında kurulmuştu. Bu tarihten iki gün sonra 12 Mart 1919'da Malatya Sancağı'nın bağlı olduğu Elâzığ'da bu cemiyetin merkez ve bazı kaza şubeleri açılmaya başladı.⁷² Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin birçok yere göre erken örgütlendiği Elâzığ'ın kazalarında cemiyetin örgütlenme tarihi hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle Celal Pekdoğan, Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk kez ne zaman kurulduğuna dair elde bilgi ve belge olmadığını, ancak Doğu vilayetlerinin Ermenistan yapılmak istenmesinin 1919 Şubat sonlarında Malatya'da halkın nabzını yükselttiğini ve Binbaşı Noel'in de Malatya'daki faaliyetlerinin halkı teşkilatlanmaya ittiğini vurgulamaktadır.⁷³

Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk yönetim kurulunun kimlerden oluştuğu hakkında da bilgi sahibi değiliz. Erzurum Kongresi nedeniyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi, Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti şubelerine gönderdiği bir telgrafla, genel bir kongrenin yapılacağını belirtmiştir. Fahrettin Kırzioğlu'nun aktardıklarına göre Erzurum Kongresi'ne Malatya merkez kazası adına Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hüseyin Bey ile Akçadağ Kazası'ndan Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hüseyin Efendi ve Arapkir kazasından Ahmet Hilmi Efendi temsilci olarak seçilmişlerdi.⁷⁴ Bu bilgiye göre 1919 yılı ortalarında Malatya merkezi ile Akçadağ Kazası'nda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin var olduğu ve her ikisinin de reisinin Hüseyin adında birisi olduğu görülmektedir. Ancak 1920 yılına ait telgraflarda Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanının Keşşaf Efendi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Keşşaf imzasıyla Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen 20 Ağustos 1920 tarihli telgrafta "selâmet-i vatan" hakkında yapılacak bazı mütalaanın şifre suretiyle arz edilmesinin daha muvafık olacağı belirtilmiştir. Bu amaçla muhabereye mahsus bir "miftahın tertip edilerek" süratle gönderilmesi istirham edilmiştir.⁷⁵

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yeniden düzenlenmesi üzerine alınan karar gereğince Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına bir telgraf çekilmiştir. 22 Mart 1921 tarihinde Malatya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Merkez Heyeti ve Belediye Reisi Keşşaf Efendi tarafından Büyük Millet Meclisi Riyasetine başlıklı telgrafın devamında Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'nin üyeleri şöyle ifade edilmiştir:

⁷¹ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, c. I, s.32.

⁷² *İkdam*, 17 Mart 1335 (1919); Abdulhaluk Çay ve Yaşar Kalafat, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvva-ı Milliye Hareketleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990, s.11.

⁷³ Pekdoğan, "Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi", s.172.

⁷⁴ Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi-I*, Ankara: Kültür Ofset, 1993, s.230.

⁷⁵ C.A. A:III-3, D:14, F:65.

Mevki Kumandanı Binbaşı Halis Bey, Jandarma Kumandanı Binbaşı Ziya, Tahrirat Müdürü Talat, Merkez memuru Müzahir, Maarif Müdürü Halil Bey, ulemadan İdare Meclisi idare azası Tortumluzade Hacı Hafız Efendi, tüccardan Ticaret Odası Reisi Atmalızade Hacı Mahmut, telgraf muhabere memuru Tefik, tüccardan Abdülkadirzade Yahya, Saidzade Mahmut Bey. Telgrafın devamında söz konusu heyetin “arz edilecek her türlü vatan ve millet hizmetini yerine getirmek için emre hazır oldukları” dile getirilmiştir.⁷⁶ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyet-i merkeziyesini teşkil eden şahıslar listesinde yer alan Keşşaf Efendi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Belediye Reisi, diğer kişiler ise cemiyetin azaları olarak görülmektedir.⁷⁷

10. Ermeni İddialarına Tepkiler

Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesine göre “Vilâyat-ı Sitte”de bir karışıklık çıkması halinde bu vilayetlerin İtilaf devletleri tarafından işgal edileceği yönündeki kaygılar ve Ermenilerin İtilaf devletleri nezdindeki propagandaları nedeniyle özellikle Doğu vilayetlerindeki Müslümanlar tedirginlik yaşamaktaydı. Fransızların Güney illerini işgali sırasında Fransız ordusunda yer alan Ermenilerin tutumu ve Paris Barış Konferansı'ndaki Ermeni delegasyonunun talepleri Doğu vilayetlerinin Ermenistan olacağı kaygısını beraberinde getirmişti. Bu süreçte iktidarda bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası Hükümeti'nin kararsız ve çekingen tutumu tedirginlik ve korkuyu artırıyordu.

Ermenilerin Doğu vilayetleri üzerindeki iddiaları üzerine 1919 Şubat ayında Malatya'dan İstanbul'a bir protesto telgrafi gönderilmiştir.⁷⁸ Malatya Belediye Reisi Mehmet Refet ve on kişinin çektiği telgrafta Paris Barış Konferansı sürecinde Ermeni iddiaları ve İtilaf devletlerinin tutumu ele alınmıştır. 14 sayfadan oluşan uzun protesto telgrafının aslında *Times* gazetesinde yayınlanan konuya ilişkin bir makaleden hareketle kaleme alındığı anlaşılmaktadır. 27 Şubat 1919 tarihli telgrafta Büyük Ermenistan kurulması tasavvurları karşısında millî hâkimiyet ve hukukumuzun korunması konusundaki azim ve kararlılığın Paris Barış Konferansı'nda dikkate alınması istenmiştir. Ermeni Delegasyonu temsilcisi Bogos Nubar Paşa'nın Türkiye ve Türkler aleyhindeki tezviratına, İtilaf devletlerinin Ermenileri destekleyen politikalarına tepki gösterilmiştir. Telgrafta özetle şu düşüncelere yer verilmiştir: “İki milyon Ermeni bir araya getirilerek bir Ermenistan kurulacağı iddia edilmektedir. Biz, vatan ve millî hukukumuz gibi en nazik hayati konular üzerinde oynanan oyunlara karşı kurtuluşu, millî vazifeden addederiz. Acaba Bogos Nubar diğer Ermenilere ilhak edeceğini söylediği bu iki milyon Ermeni unsurunu hangi bölgeden toplayacak ve hangi bölgedeki Ermenilere ilhak ederek nerede ekseriyet teşkil edecektir. Ermeni nüfusu artırmak için yoğun bir çaba ve siyaset takip edilmektedir. Ermenistan meselesine Avrupa tarafından müdahale edilmesi doğru olmayacaktır.”

⁷⁶ C.A. A:III-3, D:14, F:17-5.

⁷⁷ Celal Pekdoğan, Keşşaf Efendi'nin Belediye Reisliği yapmadığına ancak Belediye'de evlendirme görevini ifa ettiğine dikkat çektikten sonra söz konusu tarihlerde Keşşaf Efendi'nin Belediye Reisliğine vekâlet etmiş olabileceğine değinmektedir. Pekdoğan, “Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi”, s.173.

⁷⁸ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, c. I, s.30.

Bogos Nubar Paşa'nın iddialarının dikkate alınarak bölgede bir Ermenistan kurulmasının Müslümanların tarihî ve fizikî haklarının göz ardı edilmesi anlamına geldiği dile getirilmiştir. Telgrafın devamında ise Mondros Mütarekesi yapıldığı zaman Ermeni müfrezelerinin dağlarda hala bir çete muharebesi icra ettiğine dikkat çekilmiştir. Türklerin başına adeta püsküllü bela kesilen bu kötü niyetli kişilerin hiçbir vakit Osmanlı Devleti'ne tâbi olmadıkları ifade edilmiştir. Ermenilerin kendi vatanlarıyla vatandaşlarına karşı silahlı bir kalkışmaya girişmesinin kabul edilemeyeceği dile getirilmiştir. Hâlihazırda hiçbir devletin kendi tebaasından bir kısmının cephelerde silahlı olarak ordularına saldırmasına, bununla birlikte cephe gerilerindeki fesadı ile halklar arasında ihtilal çıkarmaya girişmesine, ordularının dağılmasına, memleketin kan deryası içinde kalmasına seyirci kalamayacağı ve bir takım tedbirler alacağı belirtilmiştir. Aksi halde bu durumun söz konusu devletin inkıraz ve izmihlali olacağına, adeta intiharını çabuklaştıracağına vurgu yapılmıştır. Telgrafın sonunda ise Ermenilerin iddialarının kabul edilemeyeceğine dair şu ifadeler yer verilmiştir: "Antranik'in çetesi gibi birçok çeteler ve çete reisleriyle beraber Ermeni ihtilalcileri Türklerin başına püsküllü değil adeta çingıraklı bir bela kesilmiştir. Ermenilerin iddiaları ve tasavvurları uygulamaya konulursa şayet, o zaman Wilson Prensipleri ile hak ve adalet kelimelerinin anlamları hep birer siyaset oyuncağından başka bir şey olmadığına kanaat etmek gerekir. Bu hale karşı artık bizim gibi kimsesiz bir millet, hukukunu kendi kuvvet ve hayatıyla müdafaa etmek mecburiyetinde kalır. Yirminci asırda Endülüs tarihinin tekrarına İtilaf devletlerinin rıza göstermeyeceği hakkındaki kanaatimizi ortaya koyarak Sulh Konferansı'nın hukuk ve millî hâkimiyetimize riayet etmesi hususunda adil bir kararın verilmesini bekliyoruz."⁷⁹

Bu dönemde gerek Anadolu'da bulunan ve gerekse de İtilaf devletlerinin himayesinde olan Ermenilerden ele geçirilen mektuplar kaygı veriyordu. Nitekim 13. Kolordu Kumandanlığı'nın Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 2 Şubat 1920 tarihli bir telgrafa göre Adana yöresinden Malatya ve Elâzığ'a gelen Ermeni mektupları "intikam sözleriyle dolu" idi. Bununla birlikte Malatya'nın yakında Ermeniler tarafından işgal edileceği iddia ediliyordu. Yine 13. Kolordu Kumandanı Albay Ahmet Cevdet Bey'in 11 Şubat 1920 tarihli telgrafında Maraş'ta Taşçıyan Karabet tarafından Malatya'da Keşişoğlu Agop'a gönderilen bir mektupta "Bize ne yapılırsa on mislini yapıyoruz." şeklindeki ifade Ermenilerin duygularını dile getirmesi bakımından dikkate değerdir.⁸⁰ Malatya Milletvekili Feyzi Bey, 22 Ocak 1921 tarihli meclis konuşmasında Ermeniler ve diğer gayrimüslimler hakkında şunları dile getirmektedir: "Efendiler, Ermenilerin alçaklığı ve ihaneti herkesçe bilinmektedir. Bizde öyle Ermeniler, öyle Rumlar, öyle Yahudiler var ki otuz sene memleketimizde yaşamışlar, katiyen ne vergi vermişler ne de asker vermişler. Hiçbir şey yapmamışlar. İsimlerini bile nüfusa kaydettirmemişlerdir. Otuz senedir birçok Ermeniler vardır ki kaydına bakıldığı zaman 15 yaşında olan bir adam kırk yaşında olduğu görülür. Şimdiye kadar Ermenilere gösterilen hoşgörü üzüntü verici bir

⁷⁹ BOA, HR. SYS, 2462/21.

⁸⁰ Pekdoğan, "Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi", s.146.

muameledir. Evet, efendiler şimdiye kadar Müslümanlar cephelere gitsin, hayatlarını feda etsinler, Hıristiyanlar da ticaretle iştiğal etsinler. Evet, gayrimüslim dediğimiz zaman Rumlar, Yahudiler hep beraberdir.”⁸¹

11. Erzurum ve Sivas Kongreleri

1919 yılı içerisinde Osmanlı Devleti'nin mukadderatıyla ilgili çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan birisi İstanbul Hükümeti'nin çok yoğun tepki ve engelleme girişimlerine rağmen düzenlenen Erzurum ve Sivas Kongreleridir. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan kısa bir süre sonra 9. Ordu Müfettişi unvanına sahipken yayımladığı Amasya Tamimi'nde kongrelerin amacına vurgu yapmış ve illerden katılımın olmasını talep etmişti. Mondros Mütarekesi gereğince Doğu vilayetlerinin Ermenistan yapılmak istenmesine 1919 Şubat sonlarında büyük bir tepki gösteren Malatyalılar, Erzurum Kongresi'ne delege seçip göndermek istemeleriyle de millî faaliyetlerden yana açık bir tavır ortaya koymuşlardır.⁸²

Arapkir'den “Ahali namına Ahmet Hilmi Bey”, Erzurum'da Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetine gönderdiği 3 Haziran 1919 tarihli telgrafında Erzurum'daki cemiyetin yolundan ayrılmanın mümkün olmadığını şöyle dile getirmiştir: “Ecdadımızın kaniyla yoğrulmuş vatanımız hakkında gösterilen ihtiraslar yüzünden yerimiz kalmayacak mahiyettedir. Millî namus ve şerefimizi muhafaza yolunda ölmeyi zilletle yaşamaya tercih edecek kan ve can damarlarımızda iken din ve iman uğrunda fedakârlıkla ortaya atılan muhterem cemiyetinizden ayrılmanın mümkün olmadığını arz ederiz.”

Arga (Akçadağ) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hüseyin Bey, Erzurum'da Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetine gönderdiği 14 Haziran 1919 tarihli telgrafında; elli bin İslam topluluğu adına hükümete, İtilaf devletleri temsilcilerine ve basına telgraflar çekildiğini ve her türlü fedakârlığa hazır olduğunu dile getirmiştir. Telgrafta şeref telakki edilen emirler gereğince meşru hukukun devamı ve savunulması için elli bin kişinin kanlarının son damlasına kadar mücadele hususunda yemin ettikleri vurgulanmıştır. Aza seçimi konusunda henüz bir karar verilmediği, bu konuda emir beklendiği, muhafaza-i hukuk için de her türlü fedakârlığa amade olduğu ilave edilmiştir.

Erzurum'da Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından 6 Temmuz 1919 günü Malatya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne gönderilen telgrafta, Erzurum Kongresi'nin başlamak üzere olduğu belirtilmekte, liva murahhaslarının ne zaman hareket edilecekleri sorulmaktadır. Henüz hareket edilmemişse zaman kaybedilmeden yola çıkılması istihdam edilmiştir.⁸³ Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'ne bölgedeki tüm vilayetlerden delege gönderilmesini önemsemiş ve katılımın olmasını ısrarla istemiştir. Bu süreçte 6 Temmuz 1919 günü Elâzığ Valisi Ali Galip Bey'e ve

⁸¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, c. VII, s.322

⁸² Pekdoğan, “Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi”, s.174.

⁸³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c. I, s.64, 72, 172.

Diyarbakır'daki 13. Kolordu Kumandanlığı'na bir telgraf göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafta kongre üyelerinin Erzurum'da toplandığını, toplantının gecikmemesi için oralardan gelecek üyelerin en geç iki güne kadar yola çıkmalarını ve isimlerinin Erzurum'a bildirilmesini istemiştir.⁸⁴ 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanacak kongreye katılmak üzere Elâzığ'da Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin çalışmaları kapsamında Malatya'dan gidecek kişiler de belirlenmiştir. Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hüseyin Efendi 9 Temmuz 1919 günü Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderdiği telgrafta, kongre murahhaslığına Alagözzade Tahsin Efendi'nin seçildiğini ve hareket etmek üzere olduğunu belirtmiştir.⁸⁵ Her ne kadar Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hüseyin Efendi, Tahsin Efendi'nin hareket etmek üzere olduğunu belirtmişse de bu mümkün olmamıştır. Zira bu tarihten üç gün önce göreve başlayan Elâzığ Valisi Ali Galip Bey, bütün gücüyle buna engel olarak delegenin Erzurum'a gelmesine fırsat vermemiştir. Böylece aralarında Malatya'nın da olduğu Elâzığ Valisi Ali Galip Bey'in idaresi altındaki altı kazadan Erzurum Kongresi'ne katılım sağlanamamıştır.⁸⁶

Elâzığ Valisi Galip Bey, 9 Ağustos 1919 tarihli telgrafında ordu müfettişlikleriyle kolordu ve tüm askeri birliklerin kumandanları tarafından resmi ve gayriresmi makam ve mahfillere gelmekte olan şifreli şifresiz telgrafların ahali ve asker arasında görülen tesirini izale etmeye çalıştığını açıkça belirtmektedir. Bu konuda gelen telgrafları "tehyic ve tahrik" olarak değerlendiren Ali Galip, Erzurum Kongresi'ne yönelik eğilimleri engellemek için esaslı tedbirler almaya lüzum gördüğünü dile getirmektedir. Malatya Mutasarrıflığı'nın bildirdiğine göre Erzurum Kongresi'ne aza göndermek üzere Malatya'da üç bin lira yardım toplandığını da aktarmaktadır. Halkın ve memurların kongreye olan teveccühünü kırmak için Malatya'ya gittiğini, oradaki Topçu ve Süvari Alayı kumandanları ile hatırı sayılır kişilere memleketin selameti için İttihatçılığa yardım etmemelerini telkin ederek onları ikna ettiğini vurgulamaktadır. Bu görüşme nedeniyle şimdi hepsinin Erzurum Kongresi'ni düzenleyenleri telin ettiğini ve sükûnetin lüzumunu tasdik ettiklerini aktarmaktadır.⁸⁷ Görüldüğü üzere Ali Galip Bey, Erzurum Kongresi'nin tertip edenleri ve bu konuda mücadeleye girişenleri "İttihatçı" olarak nitelemektedir. İttihatçıların giriştiği mücadeleyi vatanın selametine hanel getirmek olarak görmekte ve öyle telkin etmektedir.

Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Bey'in Millî Mücadele'ye muhalif tutumu nedeniyle Malatya temsilcileri hem Erzurum hem de Sivas Kongresi'ne katılım sağlayamamıştır. Ancak tüm baskılara rağmen Malatyalılar, Mutasarrıf Halil Rami, Binbaşı Noel ve Ali

⁸⁴ *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919)*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003, c.III, s.150.

⁸⁵ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C. I, s.174.

⁸⁶ Naşit Hakkı Uludağ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973, s.82; Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c. I, s.177.

⁸⁷ BOA, DH. ŞFR, 640/141

Galip'in faaliyetlerini önlemek için hamiyetli ve vatanperver bir teşkilat kurmuşlardır.⁸⁸ Nitekim Elâzığ Valisi Ali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bedirhan, Bedirhanî aşiretinden Celadet, Kamuran ve Süreyya Bedirhan ile İngiliz casusu Binbaşı Noel'in organize ettiği suikastı öğrenen Malatyalı telgrafçılar, telgraf ve atlı ulaklarla Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermiştir. Malatyalı telgrafçıların bu kahramanlıklarıyla Millî Mücadele'nin önü açılmış, aynı zamanda bu ihanetin ortaya çıkmasıyla ihanetçilerin Malatya'dan kaçırmak istedikleri 6 bin altın da ele geçirilerek Millî Mücadele'ye önemli bir katkı sağlanmıştır. Bu günlerde Hekimhan'da da gönüllü alayları toplanarak orduya hediyeler gönderilmiştir.⁸⁹

12. Malatya'da Kürtçülük Cereyanı ve Mutasarrıf Halil Bey'in Tutumu

Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarının başlarında Malatya'da İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası faal bulunmakta idi. Bazı kayıtlarda Kürt/Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Malatya'da örgütlendiği kaydedilse de bunun ne ölçüde gerçekleştiği ve önde gelenlerinin kimlerden meydana geldiği hakkında sağlıklı bilgiye sahip değiliz. Ancak Millî Mücadele'nin en kritik döneminde Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey'in Kürt Teali Cemiyeti'nin aktif bir taraftarı ve savunucusu olması muhtemelen bu cemiyetin teşekkülünde etkili olmuştur. Ali Galip hadisesi nedeniyle ismi geçen Bedirhan ailesine mensup Halil Rami Bey'in Kürtçülük yaptığı ve hakkındaki şikâyetlerin Ali Galip öncesinde kayıtlara yansımıştır. Bu dönemde koyu bir Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı ve aynı zamanda İttihat ve Terakki muhalifi olan Elâzığ Valisi Ali Galip bu iddiaları ciddiye almamıştır. Bu konudaki şikâyetler üzerine Dâhiliye Nezareti'nin durumu vilayetten sorduğu anlaşılmaktadır.

Ali Galip Bey, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 26 Temmuz 1919 tarihli telgrafta, Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'in Bedirhan ailesine mensup olduğunu belirttikten sonra Halil Bey hakkındaki görüşünü şöyle dile getirmektedir. "Kürtlük amalini perverde etmesi melhûz hatta mahsustur. Fakat şimdilik umumi tedbirlerimiz hususunda tesirden hali kalmıyor. Bundan dolayı istifade ediyoruz. Bu nedenle erbab-ı iktidar ve liyakatin birer suretiyle lekelendiği şu zamanda bu gibi zevatın istihdamlarındaki zaruret müstakfi arz olunmakla hüsn-i istihdamına çalışıldığı arz edilir."⁹⁰

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Ali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'in Kürtçülük fikriyatı gütmesini muhtemel görmekle beraber, bunun bir sorun teşkil etmediğini düşünmektedir. Liyakat ve iktidar sahibi şahsiyetlerin birer bahane ile itibarsızlaştırıldığına dikkat çektikten sonra Halil Bey'in görevine devam etmesinin uygun olduğunu belirtmektedir. Bu süreçte Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti ile Kürt Teali Cemiyeti'nin birlikte hareket ettiği hatta İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarına karşı

⁸⁸ Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s.69.

⁸⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1921.

⁹⁰ BOA, DH. ŞFR, 639/19.

birlikte mücadele ettiği dikkate alındığında bu durum daha iyi anlaşılır. Ne var ki bu konudaki şikâyetler devam etmiştir. Nitekim Ali Galip Bey, 9 Ağustos 1919 tarihli telgrafında Erzurum Kongresi nedeniyle bu konuya yeniden değinmiştir. Erzurum Kongresi'ne katılımın engellenmesi hususunda alınan tedbirlerden bahsedilen telgrafta, Malatya'da "Kürt cereyanlarının iktisâb-ı dehşet ettiği" ve mutasarrıfın da bu cereyanları "temadi ve teşvike çalıştığı" hususunun mahallinden soruşturulduğu belirtilmiştir. Ancak Kürtçülüğü teşvik ettiği için şikâyetlere konu olan Halil Bey hakkında nasıl bir tahkikat yaptırıldığı veya kimlere sordurulduğu hakkında bilgi verilmemiştir. Ali Galip, Malatya'daki huzursuzluğun "Kürtçülerle İttihatçıların birbirleri aleyhindeki iddialar ve şikâyetten" kaynaklandığını iddia etmiştir. Millî Mücadele'yi başlatan harekâtı "İttihatçıların macerası ve ülkeyi uçuruma sürüklemek" olarak değerlendiren Ali Galip, nezaretin kaygılarını gidermek için "Kürtçüleri gözetim ve denetim altında tutmak lüzumunu takip ettiğini" aktarmıştır. Asayişin temin etmek ve Diyarbakır'dan gelen "Kürt cereyan-ı vahimesinin" olumsuz etkisini önlemek için Cuma günü Pötürge yolu ile Kâhta'ya gideceğini yazmıştır.⁹¹

Ali Galip Bey'in bu raporunda belirttiği üzere Elâzığ Vilayeti'ne bağlı Kâhta'ya gitmesi, onun vilayette asayişin sağlamak için değil Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını tutuklamak için kuvvet temini çabası olarak değerlendirilmiştir. Bu raporda Ali Galip, Kâhta'nın yanı sıra Siverek'teki birtakım sıkıntılardan da bahsetmiş, bu durumun vilayet asayişini olumsuz etkilediğine dikkat çekmiştir. Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'in istihdamında bir sakınca görmeyen Ali Galip, Diyarbakır merkezli Kürtçülük cereyanının Malatya'daki etkisini kabul etmiş ve bunu önlemek için de çaba göstereceğini dile getirmiştir. Ali Galip Bey'in bu konuda ne kadar samimi olduğunu bilemiyoruz. Ancak Millî Mücadele hareketini başlatanları tasfiye etmek gayesi ile hareket eden Ali Galip Bey'in bu ortamda İttihatçıların yanı sıra Kürtçüleri de karşısına almasının takip ettiği siyasete uygun düşmediğini söyleyebiliriz.

13. Malatya'nın Millî Mücadele'ye Desteği ve Zaferlerin Şehirdeki Yankıları

Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmesi ve akabinde Anadolu içlerine doğru genişlettiği işgal neticesinde binlerce Müslüman hayatını kaybetmiş, yerleşim merkezleri yakılmış yıkılmış, bin yıllık Türk yurdu Yunanlıların işgali altına girmişti. Bu gelişmeler her Müslümanın yüreğine bir hançer gibi saplanmış, istiklal ve istikbal adına kaygılar artmıştı. Bu nedenle Anadolu'nun dört bir yanında bir yandan işgalleri lanetleyen mitingler ve protestolar yapılmış, öte yandan orduyu ve idarecileri göreve çağırın, onlara destek veren telgraflar çekilmişti.

Batı Anadolu'da işgalin devam ettiği günlerde, düşmanın memleketten kovulması için ahdettiklerine dair Pütürgeliler tarafından Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen bir telgraf bulunmaktadır. Pütürge Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Reisi Emin, Belediye Reisi Hüseyin

⁹¹ BOA, DH. ŞFR, 640/141.

İbrahim, aza İsmail, Hüseyin, Reşit, Murtaza ve Hüseyin tarafından Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine gönderilen 19 Ekim 1920 tarihli telgrafta denilmiştir: “Yunanlıların mübarek vatanımız üzerine açmış olduğu mücadele bizce tahammülsüz bir merkeze dökülerek ecdadımızın mübarek ruhlarını inletmektedir. Cemiyet-i milliye önünde icra kılınan içtima-ı umumide, heyecan bir mahşer halini alarak, umumî kıyam halinde muazzez vatanımızın düşmandan temizlenmesi için cephelerdeki kardeşlerimizle birlikte düşman ile çarpışmaya ahdedildi, vürudumuza kadar oradaki düşmanı vatan toprağından defetmelerini arz ve istirham ederiz.”⁹² Bu telgrafta mübarek vatanın işgalinin ecdadın ruhunu incittiği belirtilmiştir. İstiklal için düşman ile mücadeleye and içildiği ve düşmanın vatan topraklarından atılması için mücadeleye hazır oldukları dile getirilmiştir.

Aynı kararlılığı Malatya Milletvekili Feyzi Bey, Büyük Millet Meclisi’nde İstiklal Madalyası’nın kapsamı müzakere edilirken de ifade etmiştir. Feyzi Bey, 28 Kasım 1920 tarihli konuşmasında, vatanın bağımsızlığı üzerine odaklanılmasını şu sözlerle vurgulamıştır: “Efendiler! Bugün bizim madalya almağa hakkımız yoktur. Evvelâ Cenab-ı Hak’tan, sonra Nebi-i muhteremimizden rica ve istirham ile ağlayarak deriz ki, biz ne vakit ki Bursa’nın şu siyah matemini yırtar, parçalar ve düşmanlarımızı kovalarsak, bu madalyayı almağa müstahak oluruz.”⁹³

20 Temmuz 1920 günü Osmanlı Devleti’nin ilk başkenti ve devletin kurucusu Osman Gazi’nin ebedi istirahatgahı olan Bursa’nın Yunanlılar tarafından işgali üzerine meclis kürsüne siyah bir örtü örtülmüştü. Bir nevi ulusal yasın ilanı olarak görülen bu durum işgal sona erene kadar devam etti. Malatya Milletvekili Feyzi Efendi, 1 Mart 1921 günkü Meclis konuşmasında da Yunan işgali hakkında şunları söylemişti: “Bugün sabahtan beri buraya çıkıp inen arkadaşlarımız Cenab-ı Hakk’ın yardım ve inayetinden, Hazret-i Peygamber’in ruhaniyetinden gururlanmasından hareketle bizim muvaffakiyetimiz için dua ve temenni ediyorlar. Arkadaşlar, sizi sıkmak istemem, çünkü değerli arkadaşlarımız söylenecek sözleri söylediler. Bendeniz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden ve gerek İsmet Paşa Hazretlerinden temenni ederim. Bir sene evvel şu kürsüye koyduğumuz siyah perdeyi kaldırsınlar. En mühim mesele bugün Bursa ve İzmir vilayetlerini almaktır. Cenab-ı Hakk’dan temenni ederim ki inşallah muvaffakiyetleriyle müjdeleniriz.”⁹⁴

Batı Cephesi’nde Yunan ordularına karşı elde edilen zaferler Malatya kamuoyu tarafından yakından takip edilmiş, zaferlerden duyulan memnuniyet coşkulu mitinglerle kutlanmış ve Büyük Millet Meclisi Reisi nezdinde ordu mensupları ve meclis tebrik edilmiştir. İkinci İnönü Zaferi üzerine Malatya’da “Umum Ahali” namına Belediye Reisi Kenan ve Müftü Abdurrahman Efendi tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâleti’ne ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine bir tebrik telgrafi çekilmiştir. Zaferden duyulan

⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. V, s.91.

⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. VI, s.107.

⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. IX, s.12.

memnuniyet 10 Nisan 1921 tarihli telgrafta dile getirilmiştir. Genç ve kahraman ordumuzun Hakk'ın yardımıyla muazzam bir zafer kazandığı, bu şanlı zaferle Osman ve Orhan'ın buruk ruhlarının memnun olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle Malatya ahalisi namına bu zaferden dolayı muhterem kumandanlara sonsuz şükranlar iletilmiştir.⁹⁵ İkinci İnönü Zaferi münasebetiyle Malatya Müftülüğü, Belediye Başkanlığı, Malatya Birlik Yurdu, Arapkir Müftüsü Ahmet Efendi ve arkadaşları tarafından da Büyük Millet Meclisi Riyasetine tebrik telgrafları gönderilmiştir.⁹⁶

Malatya Mebusu Feyzi Efendi de Büyük Millet Meclisi Riyasetine verdiği 7 Nisan 1921 tarihli takrirden İkinci İnönü Harbi'nde yaralanan kumandanlardan Halit ve Kemal Beylerin bir derece terfi ettirilmelerini talep etmiştir.⁹⁷

Malatya Mebusu Sıdkı Bey, 9 Temmuz 1921 günkü Meclis konuşmasında Türk milletinin tüm varlığı ve değerleriyle yok edilmek istendiğini vurgulamıştır. Sıdkı Bey bir yıl içerisinde ordumuzun gösterdiği azmin ve inancın zaferini şöyle dile getirmiştir: "Efendiler! Amansız düşmanlarımız vatanımızı, dinimizi, milletimizi, şerefimizi, namusumuzu velhasıl bütün mevcudiyet ve mukaddesatımızı ayaklar altına alarak bizi mahvetmek istediler. Bizim düşmanlarımızın başlarında kanlı pençeli İngilizler olduğu halde Milona ve Dömeke boğazları ile Teselya ovasında kahhar Osmanlı süngüsü altında kahpe yılan gibi kıvranan Yunanlıları tahrik edip silahlandırarak saltanatın en kıymetli pırlantası makamında bulunan sevgili İzmir'imizi ve Yeşil Bursa'mızı işgal ettirdi. Hain düşmanlar, bir devletin ve bir vatanın muhafazası ancak o milletin münevver evlatları tarafından muhafaza edildiklerini bildiklerinden vatanın en güzide evlatlarından her birine birer bahane bularak onları şehit ettiler. Kız kardeşlerimize, validelerimize etmedikleri zulüm, vahşet bırakmadılar. Efendiler! Cenab-ı Hak üstündür, intikam sahibidir. Efendiler! Biz geçen sene ne haldeydik? Bu sene Cenab-ı Hak ne halde muzafferiyet ihsan etti. Emin olalım ki bizim düşmanlarımız olan Yunanlılardan intikamımızı alacağız. İntikam kelimesini büyük bir kelime ile levha olarak yazalım ve onu daima karşımızda bulunduralım. Ondan sonra çocuklarımıza intikam şarkısı öğretilim. Bizim Cenab-ı Hakk'ın inayetiyle çelik kaleden daha metin olan sinelerimiz, bükülmez kollarımız vardır. Efendiler! Korkmayalım. Hal ve istikbal bizimdir. Cenab-ı Hakk'ın yardım ve inayeti bizimle beraberdir inşallah."⁹⁸

Kütahya-Eskişehir Savaşları nedeniyle yaşanan sıkıntılar nedeniyle Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi Meclis'te ciddi tartışmalara neden olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin başka bir yere taşınmasının gündeme geldiği dönemde, Malatya Milletvekili Lütfü Bey, 30 Temmuz 1921 tarihli konuşmasında meclisin başka bir yere

⁹⁵ ATASE. İSH. K:567, G:126, B:1-7.

⁹⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. IX, s. 461; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. X, s. 40; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. XVIII, s. 478-479.

⁹⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. IX, s. 379.

⁹⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. XI, s.213.

taşınmasının muhtemel iç ve dış tesirlerine dikkat çekmiştir. Lütfü Bey, milletin temsilcilerinin ve ordunun büyük bir sorumluluk üstlendiğini, bu mukaddes sorumluluğu yerine getirene kadar inançlı ve itidalli davranılması gerektiğini şöyle dile getirmektedir: “Bazı arkadaşlar, meclisin ordu ile beraber Polatlı’ya gitmesi için muhtelif içtihatlarda bulunuyorlar. Evvela meclisin naklinin bir harici ve bir de dâhili tesiri vardır. Bunun iki açıdan da mütalaa edilmesi gerekiyor. Meclis, bu bölgenin Küçük Asya’nın en son noktasına kadar gidecek olursa harice karşı milletin tesiratının azm-i kavisine bir delil teşkil eder. Çünkü millet kesin azmini mülkün bir köşesine çekilmek suretiyle burada tecelli ettirecektir. Bütün kâinat artık bunu tasdik etmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu millet son nefesine kadar dava-yı istiklalini, istihlasını halletmedikçe davasından sarf-ı nazar etmeyecektir. Ecnebilere bu hissi verecektir. Sonra ikinci mesele geliyor. İkinci mesele de meclisin nakli bir hayati ve memati millî meseledir. Bu mesele gayet mühimdir. Her birer erlerimiz üzerinde milletin yüce vekâleti gibi maddi ve manevi ağır ve yüce bir görev almışız. Rica ederim, memleketin hayatı ile ilgili meselelerde galeyana ile değil, basiret ve itidalle hareket edelim. Şimdi dâhilde meydana getireceği tesiri ikiye ayırıyorum. Birisi ordu, diğeri ise millet üzerindeki tesiridir. Efendiler! Ordunun hareket serbestiyetini temin etmek mecburiyettir. Hiçbir zaman ordu şu veya bu noktanın muhafazasıyla ve hiçbir zaman şu veya bu gibi hareketlerle mukayyet kalmayacaktır. Ordu sırf gayesini gerçekleştirmeye çalışacaktır. Bu nedenle orduyu Millet Meclisi gibi bütün milletin, bütün memleketin istinatgâhı olan yüce meclisi bir yerde tutup onu korumaya mecbur etmek, orduyu bir kayıt altına almak, hareket serbestiyetini sınırlamak demektir.”⁹⁹

Millî Mücadele açısından bir dönüm noktası olan Sakarya Zaferi öncesinde, yoğun harp hazırlıklarının devam ettiği süreçte ve zaferin akabinde Malatya’dan çok sayıda destek ve tebrik telgrafları çekilmiştir. Malatya Mebusları Lütfü, Hacı Bedri ve Urfa Mebusu Bozan Bey, “Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdikleri 20 Ağustos 1921 tarihli telgrafta cepheye gitmek istediklerini şöyle dile getirmişlerdir: “Vatan ve milletimizin kurtarılması namına çekilen seyf-i sârim-i celaledetinizin muvaffakiyet ve muzafferiyetinin devamı hakkındaki daimi dualarımızı ziyaret vesilesiyle de Allah’ın huzuruna iletme üzere ve mukaddes ordumuza yanında saygılarımızı sunmak ve hemşehrimiz İsmet Paşa hazretlerine de arz-ı tazimat eylemek üzere karargâha gelmemize müsaade buyrulmasını istirham ederiz.”¹⁰⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 21 Ağustos 1921 tarihli cevabi telgrafında karargâhı ziyaret hususundaki düşüncesi için teşekkür etmiş, münasip zamanda teşrifleri için haber vereceğini ifade etmiştir.¹⁰¹ Malatya

⁹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, c. XI, s.126-127.

¹⁰⁰ Haluk Selvi & Bülent Cırık, *Millî Mücadele’de TBMM’ye Anadolu’dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020, s.271.

¹⁰¹ C.A.A:III-7, D:18 F:60-1.

milletvekillerinin vatan ve milletin kurtuluşu için çekilen kahramanlık kılıcına eşlik etmek, Yüce Allah'a niyazda bulunmak ve mukaddes ordunun yanında olduklarını göstermek için cepheye gitmek istedikleri günlerde Malatya'da da destek mitingleri yapılmıştır. Malatya Müftüsü Hacı, Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Reisi Keşşaf ve Ticaret Odası Reisi Mahmut Efendi tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine gönderilen 21 Ağustos 1921 tarihli telgrafta Cami-i Kebir'de binlerce ahalinin iştirakiyle umumi bir toplantı yapıldığı belirtilmiştir. Toplantıda ele alınan konular özetle şöyle dile getirilmiştir: "Vatanımızı işgal ve istila etmek değil hayat hakkımızı da söndürmek, millî şeref ve namusumuzu ayaklar altına almak lanetli emeliyle topraklarımızda ilerlemek isteyen hain düşmanın kudurmuş hücumlarına karşı yüksek imanını siper eden kahraman ordumuzun şerefiyle vazifesini yerine getiren bütün kumandan ve erlerine şükran arz edilmiştir. Türkiye ve İslam âlemine yönelmiş olan bu hücumlara karşı son ferdimiz kanının son damlasını akıncaya kadar dinî ve vatanî cihada devam olunması kararlaştırılmıştır. Mübarek ordumuzun muvaffakiyetinin devam ederek nihai zafere ulaşması için dualar edilmiştir."¹⁰²

Darende Belediye Reisi Hasan Rıza, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı Mehmet ile azadan Ahmet Hilmi Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine gönderdiği telgrafta da Darende halkının tutumu ve bu konuda ortaya konan kararlılık dile getirilmiştir. 19 Ağustos 1921 tarihli destek telgrafında şu ifadeler yer verilmiştir: "Milletimizi mahvetmek maksadıyla ilerleyen düşmanın müthiş hücumlarını çelik göğsüyle durduran millî ordumuzun büyük kumandanlarına, cesur ve azimkâr subay ve askerlerimize şükran ve selamımızı arz eyeriz. Silah tutan elimiz ve sarf edecek malımız oldukça kanımızın son damlasına, malımızın son miktarına kadar mübarek vatanımızın kurtuluşu uğrunda sarf edeceğimizi bugün hükümet civarında toplanan binlerce halkla ahd ve yemin ettik. Cenab-ı Hak bizimle oldukça bu mücadelemizde muvaffak olacağımıza itimadımız tamdır. Sinirlerimiz gayet metin olarak sevgili hükümetimizin emir ve işaretlerine tam bir hararetle intizarda bulunduğumuzu arz eyeriz."¹⁰³

20 Ağustos 1921 günü Arapkir'den de Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine bir destek telgrafi çekilmiştir. Müftü Ahmet, Belediye Reisi Mehmet ve Müdafaa-i Hukuk Reisi Hasan Bey'in ahali namına gönderdikleri telgrafta şu cümlelere yer verilmiştir: "Bugün büyük bir kalabalık camide toplanarak, kahraman ordumuza karşı, gösterdiği cesaret ve metanetten dolayı sıcak ve müstesna teşekkürleriyle en samimi selam ve hürmetlerini tebliğ etmiştir. Sevgili ordumuzun uğrunda malen ve bedenen her türlü fedakârlıkların icrasına karar verilerek, şanlı ordumuzun uğursuz düşmanı mukaddes topraklarımızdan kovmaya muvaffakiyeti için dualar edildiğini arz ederiz."¹⁰⁴

¹⁰² *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1921.

¹⁰³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Ağustos 1921.

¹⁰⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1921.

Hekimhan Kaymakamı Ali Bey, Başkumandanlık makamına gönderdiği 17 Eylül 1921 tarihli telgrafta Sakarya Zaferi dolayısıyla Hekimhan'da duyulan memnuniyeti dile getirmiştir. Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kumandası altındaki kahraman ordumuzun Sakarya'da elde ettiği zafer nedeniyle gelen haberlerin büyük bir sevinç ve mutluluk oluşturduğunu belirtmiştir. Hekimhan kasabasında otel işletmecisi Osman Ağazade Mehmet Efendi'nin 50 lira nakit para bağışladığını, bu paranın da postaya teslim edildiğini beyan etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın şehit evlatları için talep ettiği anlaşılabilir yardımın gönderildiğini ifade eden Ali Bey, telgrafın sonunda "emirlerinize amadeyim" ibaresiyle sadakatini bildirmiştir. Osman Ağazade Mehmet Efendi'nin bağışladığı 50 lira şehit evlatlarının elbiseleri, tahsil ve terbiyeleriyle meşgul bulunan Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne teslim edilmiştir. Mehmet Efendi'nin bu şekilde göstermiş olduğu hamiyet ve vatanperverliğin memnuniyet verici olduğu dile getirilmiştir.¹⁰⁵

Yunan ordularına karşı elde edilen zafer nedeniyle Pötürge'den de bir tebrik telgrafi gönderilmiştir. Müftü Yunus Sabri, Müderris Hasan, Mehmet, İsmail, eşraftan Osman, Derviş, Mehmet Emin, İbrahim, Keçelizade Ali tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine gönderilen 25 Eylül 1921 tarihli telgrafta zaferden duyulan memnuniyet ve ülkenin kurtuluşuna olan inanç dile getirilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*'nin "Pötürge'nin Orduya Hitabesi" başlıklı haberinde orduya olan destek şöyle kaleme alınmıştır: "Şanlı ordumuzun Yunanlıların son taarruz ve hücumlarını da sonuçsuz bırakan bahadırılık ve cesareti millî ruh ve vicdanımızı sınırsız sevinçlerle doldurmuştur. Bütün mücahitlerimize muhterem erkân, ümera ve sevgili subaylara ve erlerimize hürmet ve selamlar takdim ederiz. Mukaddes vatanımızın temiz topraklarını düşmandan temizleyinceye kadar devamına karar verdiğimiz cihadımızı, bugün daha kuvvetli bir iman ile teyit ettik. Malımızı, canımızı, bütün varlığımızı bu mukaddes maksat ve millî azme tahsis ettik. Sen de ey şanlı ordu, yürü, şehadet ve azmin muvaffak edecektir."¹⁰⁶

31 Ekim 1921 tarihli Başkumandanlık Kanunu'nun müddetinin uzatılması meselesi Meclis'te tartışılırken ordunun taarruz kabiliyetine ulaşmaması ve iaşe meselesi sert tartışmalara neden olmuştur. Bu konuda Malatya Milletvekili Lütfü Bey söz alıp özetle şu değerlendirmede bulunmuştur: "Efendim! Paşa hazretlerine başkumandanlığı ve meclisin salahiyetini tevdi ettik. Şimdi işitiyoruz ki, ordumuz taarruz kudretini kaybetmiştir. Ordumuzda taarruz kudreti haleldar olmuş ise bizim de hayatımız haleldar olmuş demektir. Bu hayatımızı alakadar eden hayatî bir meseledir. Çünkü biz bu salahiyeti ve bu sıfatı Paşa'ya tevdi ettiğimiz zaman düşmanı ta İzmir'den denize dökmek için vermişizdir. Bu nedenle biz bu gayemizin husulüne kadar Paşa'dan bu salahiyeti alamayız. Yalnız, eğer Paşa da bu vazifeyi ve bu salahiyeti hüsnüistimal etmemiş de,

¹⁰⁵ C. A. A:III-8-1, D:34, F:49, 49-1, 49-2.

¹⁰⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1921, No:286.

kendisinin mesuliyetini mucip bir hal varsa bunu araştırmak gerekiyor. Niçin ordu iae edilemiyor diyerek bunu sormamız gerekiyor. Tekâlif-i Milliye'de yolsuzluk yok mudur efendiler? Paşa hazretleri bunu ya kendisi yapacak veya yaptırarak. Bunlar tamam ile emniyet altına alınmadıkça ne Paşa'dan bu vazifenin istirdadı mevzuu bahis olabilir, ne de bu geriye alınabilir.”¹⁰⁷

Sakarya zaferinden sonra sulh yapılması yönündeki haberler üzerine Arapkir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı Hüseyin Efendi tarafından Büyük Millet Meclisi Riyasetine bir telgraf çekilmiştir. 28 Mart 1922 tarihli telgrafta İtilaf devletleri tarafından teklif edilen mütarekenin kabul edilmemesi ve millî hukukun sağlanması için mücadeleye devam edilmesi gerektiği şöyle dile getirilmiştir: “Maksatları milletin nazarından gizli kalamayan düşmanların mütareke teklifi, milletin kalbine bir hançer daha soktu. Biz Türkler sulhun herkesten ziyade arzulayanı ve isteklisiyiz. Mevcut Misak-ı Millî dairesinde hakkımızı temin edecek herhangi bir teklifi iyi karşılarız. Ancak vaki teklifi nazar-ı itibara alabilmemiz için evvelâ işgal edilmiş memleketlerin tamamen tahliyesini taahhüt ve bu taahhüdü bilfiil icra, ikinci olarak sulh şartlarının Misak-ı Millî dairesinde olacağı temin edilmelidir. Yoksa Misak-ı Millî haricinde herhangi bir teklifi katiyen kabul edemeyeceğiz ve böyle bir teklifi kabul edecek hükümeti asla tanımayacağız. Çünkü biz harbe ancak ve ancak millî hukukumuzu muhafaza kesin mecburiyeti karşısında girdiğimiz için bunu temin etmedikçe silahımızı asla bırakmayacağımızı ve bir fert kalmayınca kadar çalışacağımızı, vaki teklifi istemeyen, kasaba ve köylerden şimdi toplanan binlerce halk arasında bir daha ahd-i misak ile arz ederiz, ferman...”¹⁰⁸

Yunan işgalinin tamamen sona ermesi ve işgalcilerin Anadolu'dan atılması için olağanüstü bir azim ve kararlılıkla hazırlıklar yapılmıştır. Ordunun eksiklikleri giderilmiş ve orduya olan güven dile getirilmiştir. Malatya Milletvekili Lüftü Efendi, Büyük Millet Meclisi Riyasetine verdiği 13 Eylül 1921 tarihli bir takrirden muharebede fiilen kıta kumandanı olarak fevkalade yararlılık gösterenlerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce teşekkür, tebrik ve takdirnamelerle taltif edilmesini önermiştir.¹⁰⁹ Malatya Milletvekili Hacı Garip Ağa da, 6 Şubat 1922 tarihli meclis konuşmasında “Biz buraya büyük dava için geldik. Söğüt ağacı davası için gelmedik” diyerek istiklal mücadelesine dikkat çekmiştir.¹¹⁰

Millî Mücadele'nin askeri safhasını bitiren ve Anadolu'daki üç yıllık Yunan işgalini sona erdiren Büyük Taarruz zaferinin hemen akabinde Malatya ve çevresinde zafer sevinci yaşanmış, mitingler yapılmış ve orduya olan destek artmıştır. Malatya Mutasarrıfı Vehbi

¹⁰⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, c. XIV, s.419.

¹⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. XVIII, s.438.

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. XII, s.202.

¹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. XVI, s.235.

ve Belediye Reisi Hasan Beylerin Büyük Taarruz münasebetiyle Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine çektikleri telgrafta bunu görmek mümkündür. 3 Eylül 1922 tarihli telgrafta, asırlar süren matem in elde edilen zaferle sona erdiği, Mustafa Kemal Paşa'nın askeri dehası ve Yüce Allah'ın yardımıyla Türk milletinin zafer saadetine kavuştuğu şu cümlelerle dile getirilmiştir: "Her gün bir felaketi, her saat bir ömrün nikbetini yaşayan on senelik hayat-ı hüsrân ve inkisârın milletin kalbinde açtığı derin yaraların zehri bugün gözlerimizden akan sevincimizin yaşlarıyla yıkıyor. Asırlardan beri kara sahifelerle matemli ağlayan Türk tarihi Allah'a sığınarak bir haftada zafer sayfaları yazan dehanızın önünde eğilmiş tab-ı bülendinize şerefler takdim ediyor. Âlem-i İslâm'ın son mukadderatını yed-i kudretinize vermek suretiyle Cenab-ı Hakk'ın bizlere yardımına karşı secde-i şükranı kapanan masum Türk milleti, nazarlarında sevinç, kalplerinde lerze-i şükran ve minnet, kahraman ordusuna zafer saadetine ihsanını Hâlık'ından niyaz ederken yine o ordusunun şanlı kumandanlarına, şerefli subaylarına, mukaddes erlerine hürmet ve saygılarını takdim ediyor."¹¹¹

18 Eylül 1922 tarihli meclis zabıtlarına yansıyan ve Büyük Taarruz zaferini kutlayan tebrik telgrafları içerisinde Darende Kaymakamlığı, Darende Müftülüğü, Darende Belediye Başkanlığı, Arapkir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin telgrafları yer almaktadır.¹¹²

Millî Mücadele dönemi boyunca cephedeki gelişmeleri yakından takip eden ve gerekli desteği veren Malatya'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü olan 23 Nisan bayramı dolayısıyla da tebrik telgrafları gönderilmiştir. Mutasarrıf Adil Bey tarafından, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" hitabı ile gönderilen 23 Nisan 1923 tarihli telgrafta, Mustafa Kemal Paşa'nın mukaddes vatanımızı harici düşmanlardan temizlemekle milletimizi ebediyen kendisine medyun-ı şükran eylediği vurgulanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın dâhildeki cehalet ve taassuba karşı icabında açılacak cidalde de tamamıyla muzaffer olacaklarına dair itimat olduğu dile getirilmiştir. Bu nedenle Malatya'nın memur, eşraf ve ahalisinin her hususta Mustafa Kemal Paşa'ya tâbi olmayı bir mukaddes vazife telakki ettikleri beyan edilmiştir. Bu düşüncelerle 23 Nisan bayramı tebrik edilerek, saygılar arz edilmiştir.¹¹³

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan Malatya mebusları şunlardır: Mustafa Fevzi (Bilgili), Reşit (Ağar), Hacı Bedir (Fırat) Ağa, Hacı Ragıp (Taner) Ağa, Lütfü (Evliyaoglu), Sıtkı (Gür). Bedir Ağa Güney Cephesi'ndeki harekâtın devamı nedeniyle 1 Eylül 1921'de Meclis kararıyla izinli sayılarak vatan hizmetini sürdürmüştür.¹¹⁴ Garip Ağa Yozgat Ayaklanması'nın bastırılmasında vatani hizmet için görevli olarak 13

¹¹¹ C.A. A:VII-2, D:89, F:1-109.

¹¹² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. XXIII, s.100.

¹¹³ C.A. A:VII-2-b, D:91, F:1-4.

¹¹⁴ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994, s.725.

Temmuz 1920'de izinle Meclis'ten ayrılmıştır.¹¹⁵ Malatya mebusları bu dönemde hem kendi bölgelerindeki hadiselerde hem de diğer bölgelerdeki gelişmelerde ön planda yer almışlardır.

14. Sonuç

Millî Mücadele'nin ilk yıllarında Mamuretülaziz Vilayeti'ne bağlı olan Malatya sancağı, Hısnımansûr, Besni, Kâhta ve Akçadağ kazalarından oluşmakta idi. Birinci Dünya Savaşı esnasında Van ve Bitlis bölgelerinin Rus işgaline uğraması nedeniyle binlerce Müslüman, Ermeni çetelerinin uyguladığı mezalime maruz kalmış, bu nedenle söz konusu yerlerden aralarında Malatya'nın da olduğu şehirlere yoğun bir göç akışı başlamıştır.

Malatya'daki birtakım müteşebbisler ve ahali Birinci Dünya Savaşı esnasında ordunun ve muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında hamiyet ve yardımseverlik göstermiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra Antep, Urfa, Maraş ve Adana'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi ve Ermeni gönüllülerden oluşan Fransız birliklerinin Müslümanlara karşı yaptığı zulümler Malatya'da tepkilere yol açmıştır. Bu çerçevede mitingler gerçekleştirilmiş ve protesto telgrafları çekilmiştir. Sadece işgaller protesto edilmekle yetinilmemiş oluşturulan gönüllü birliklerle Antep, Urfa ve Maraş'ın mücadelesine destek sağlanmıştır. Bunun yanı sıra ahalden toplanan yardımlar da Güney Cephesi'ne ulaştırılmaya çalışılmıştır.

Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, halkın bilinçlendirilmesinde ve Millî Mücadele'ye destek sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. İzmir'in işgali Malatya ahalisinin millî ve vatani hissiyatını tahrik etmiş, bunun etkisiyle Malatya'da mitingler ve protestolar meydana düzenlenmiştir. Protestolarda, haksız bir şekilde gerçekleşen işgal nedeniyle İtilaf devletleri eleştirilmiş, İstanbul Hükümeti de harekete geçmeye çağırılmıştır. Teslimiyetle hareket edip zelilce yaşamaktansa son ferdin yiğitlik kanı dökülünceye kadar mücadele edip şerefli ölüm, zilletli bir hayata tercih edilmiştir.

Paris Konferansı'nda Ermenilerin Vilayat-ı Sitte üzerindeki talepleri üzerine de Malatya'dan ilgili makamlara protesto telgrafları çekilmiştir. Bu telgraflarda Ermenilerin kapı kapı dolaşarak türlü yalanlarda Avrupa kamuoyunu aldatma girişiminin sebep olacağı tehlikelere değinilmiştir. Malatya'daki bu girişimler millî bilincin gelişmesine zemin hazırlamış, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşekkülünü hızlandırmıştır.

Erzurum Kongresine Malatya merkez, Akçadağ ve Arapkir'den üç delege seçilmiştir. Ancak Elâzığ Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey'in Millî Mücadele'ye muhalif tutumu nedeniyle Malatya delegeleri Erzurum ve Sivas kongrelerinde temsil edilememiştir.

¹¹⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.727.

Millî Mücadele'nin askeri safhası boyunca Malatya ve çevresinden meclise ve ordu komuta kademesine çok sayıda destek telgrafı çekilmiştir. Bazen mitingler yapılarak zaferler kutlanmış ve akabinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen telgraflarda Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya ve onun şahsında orduya ve meclise şükranlar dile getirilmiştir. Bu dönemde Meclis'te bulunan Malatya mebusları aktif bir şekilde Millî Mücadele lehinde konuşmalar yapmış, önerilerde bulunmuşlardır.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı İstiklal Harbi Kataloğu:

ATASE, İSH, K.1, G.14, B. 14-1; K:567, G:126, B:1-7.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

C.A. A: VII-2, D:89, F:1-109; VII-2-b, D:91, F:1-4; III-3, D:14, F:17-5; III-3, D:14, F:65; III-7, D:18
F:60-1; III-8-1, D:34, F:49, 49-1, 49-2.

Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri

BCA. 30-18-1-1 /1-2-4; 30-18-1-1/ 7-38-8.

BOA, DH. İ. UM. EK, 21/35.

BOA, A. VRK, 832/58; 833/83; 836/72; 832/52; 838/14.

BOA, DH. İ. UM. EK, 104/16; 109/38; 37/49; 37/73; 44/10

BOA, DH. KMS, 46-2/14; 46-2/14; 46-2/14.

BOA, DH. ŞFR, 100/46; 630/102; 634/108; 639/19; 640/141; 640/141; 520/94

BOA, HR. SYS, 2462/21; 2542/10

Kitap, Makale ve Hatıralar

Akbıyık, Yaşar. *Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maras)*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.

Akbulut, Yılmaz. *Bingöl Cephesi*. Ankara: Emel Matbaası, 1971.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 61/128 (2012).

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919). İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003, c.III.

Baykal, Bekir Sıtkı. *Heyet-i Temsiliye Kararları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1974.

Cengiz, Mehmet Ali. *İstiklalimize Kan Veren Malatyalılar*. Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri, 1989.

Cuinet, Vital. *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de L'Asie Mineure*, vol. II.

Çavdar, Tevfik. *Millî Mücadele Başlarken Sayılarla "Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.

Çay, Abdulhaluk & Kalafat, Yaşar. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvva-ı Milliye Hareketleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.

Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994.

Darkot, Besim. "Malatya", İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, c. VI, s.225-232.

Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyesi. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983.

Goloğlu, Mahmut. *Üçüncü Meşrutiyet 1920*. Ankara: Başnur Matbaası, 1970.

- Gögebakan, Göknur. "Malatya" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2003, c. XXVII, s. 468-473.
- Göğem, Ziya. *Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü (1884-1953)*. c.I. İstanbul: Halk Basımevi, 1954.
- Gökbilgin, M. Tayyib. *Millî Mücadele Başlarken*. c. I. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1965.
- Gökçen, Salim. "Siyasal Baskı Örneği Olarak Protesto Telgrafları: Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresinden Gönderilen Telgraflar". *Geçmişten Günümüze Malatya Kent Kültür Kimlik*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017, c.I, s. 286-297.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 1956, 1962.
- Honigmann, E. "Malatya", *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, c. VI, s. 232-239.
- Kemal H. Karpat. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kırzioğlu, Fahrettin. *Bütünüyle Erzurum Kongresi-I*. Ankara: Kültür Ofset, 1993.
- Lohanizade, M. Nurettin. *Hubb-ı İstiklalin Abidesi Gazi Ayıntab Müdafası*. İstanbul: Matbaa-ı Milli, 1340.
- Sami, Şemseddin. *Kamusu'l-Alam*. c. VI. Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996.
- Selvi, Haluk & Cırık, Bülent. *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020.
- Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. c. I. Ankara: MEB Yayınları, 1977.
- Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1972.
- Türk İstiklal Harbi-Güney Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, c. IV.
- Türkmen, Zekeriya, "Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuvâ-yı Milliye İlişkileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVI/46 (2000): 37-57.
- Uludağ, Naşit Hakkı. *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973.
- Ural, Selçuk. "Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası Üzerine Sivas Vilayeti'nden Gönderilen Protesto Telgrafları". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 21 (2003): 231-240.
- Uzel, Sahir. *Gaziantep Savaşı'nın İçyüzü*. Ankara: Doğul Matbaası, 1952.
- Ünler, Ali Nadi. *Gaziantep Savunması*. İstanbul: Kardeşler Matbaası, 1969.
- Ürkmez, Naim. "Malatya'da Üç Yangın: 1889, 1890 ve 1919 Yangınları". *Geçmişten Günümüze Malatya Kent, Kültür, Kimlik*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017, s. 753-767.
- Yurt Ansiklopedisi. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1984, c. VIII.

Tezler

- Pekdoğan, Celal. *Millî Mücadele'de Malatya ve Çevresi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992.

Gazeteler

Hâkimiyet-i Milliye. 18 Eylül 1921, 23 Ağustos 1921, 24 Ağustos 1921, 25 Ağustos 1921, 8 Eylül 1921.

İkdam. 17 Mart 1335.

İrade-i Milliye. 10 Teşrinisani 1335, 21 Eylül 1335, 8 Mart 1336.

Meclis Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. V, VI, VII, IX, X, XI, XII, XVI, XVIII, XXIII.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, c. VII, XI, XIV.

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: IV, c. I.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Oktay BOZAN | Dicle Üniversitesi |
oktaybozan210[at]gmail.com | ORCID: 0000-0003-0485-556X**

Prof. Dr. Oktay BOZAN, 1976 yılında Diyarbakır ili Çüngüş ilçesinin Deveboynu Köyünde doğdu. İlkokulu Deveboynu Köyü'nde, Ortaokul ve liseyi Çüngüş Lisesi'nde okudu. 1996 yılında Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliğini kazandı ve 2000 yılında mezun oldu. Aynı yıl Diyarbakır Koşuyolu İlköğretim Okuluna atandı ve beş yıl öğretmenlik yaptı. 2005-2010 yılları arasında Diyarbakır Süleyman Demirel Lisesi, Atatürk Lisesi, İmam Hatip Lisesi ve Arif Eminoğlu İlköğretim okullarında okul müdürü olarak görev yaptı. 2004-2006 yıllarında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi bölümünde yüksek lisans yaptı. 2008-2012 yılları arasında Fırat Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda doktora yaptı. 2012-2019 yılları arasında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi bölümünde Öğretim üyesi olarak görev yaptı. Hali hazırda Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Rektör danışmanlığı, bölüm başkanlığı, enstitü müdürlüğü gibi idari görevler yapan yazar, çok sayıda bilimsel etkinliğin de gerçekleştirilmesinde yer almıştır. Evli ve dört çocuk babasıdır. Yazarın, Ermeniler, misyonerlik faaliyetleri, aşiretler ve Diyarbakır ile ilgili çok sayıda makalesi ve bildirisi vardır.

**Prof. Dr. Oktay BOZAN | Dicle University |
oktaybozan210[at]gmail.com | ORCID: 0000-0003-0485-556X**

Prof. Dr. Oktay BOZAN was born in 1976 in Deveboynu Village of Çüngüş district of Diyarbakır province. He attended primary school in Deveboynu Village, secondary school and high school in Çüngüş High School. He won the Department of History Teaching at Dicle University Education Faculty in 1996 and graduated in 2000. In the same year, he was appointed to Diyarbakır Koşuyolu Primary School and taught for five years. Between 2005 and 2010, he worked as a school principal at Diyarbakır Süleyman Demirel High School, Atatürk High School, İmam Hatip High School and Arif Eminoğlu Primary School. He completed his master's degree in Dicle University, Faculty of Theology, Department of Islamic History in 2004-2006. Between 2008 and 2012, he completed his PhD at Fırat University, Department of History. Between 2012-2019, he worked as an associate faculty member in the Department of Islamic History at the Faculty of Theology at Dicle University. He is currently working as a full-time professor at Dicle University, Faculty of Letters, Department of History. The author, who performed administrative duties such as advisor to the rector, head of the department, and director of the institute, also took part in the realization of many scientific activities. He is married and has four children. The author has many articles and statements about Armenians, missionary activities, tribes and Diyarbakır.